

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Bakalářská práce

BARBORA ŘEHOŘOVÁ

**Korunní princ Rudolf Habsburský: analýza autorských textů
a názorů na habsburskou monarchii**

**Rudolf, Crown Prince of Austria: analysis of his texts
and opinions on the Habsburg monarchy**

Praha 2023

Vedoucí práce:

prof. PhDr. Jan Županič, Ph.D.

Poděkování za ochotu, odbornou pomoc a trpělivost při vedení této práce patří především prof. PhDr. Janu Županičovi, Ph.D. Dále děkuji své matce Martině Řehořové, Ph.D. za podporu, konstruktivní rady a závěrečnou korekturu práce.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 14. 8. 2023

Barbora Řehořová

Klíčová slova

korunní princ Rudolf Habsburský, Habsburkové, reformy Rakouska-Uherska, rakouská aristokracie, mnohonárodnostní monarchie, 2. polovina 19. století

Key words:

crown prince Rudolf of Austria, House of Austria, reforms in Austria-Hungary, Austrian aristocracy, multinational monarchy, second half of the 19th century

Abstrakt

Cílem této práce je analýza názorů korunního prince Rudolfa prezentovaných v jeho autorských textech, primárně v anonymně vydávaných novinových článcích. Autorka se zaměřila na texty psané o šlechtě, Rudolfově postoji k národům uvnitř mnohonárodnostní habsburské monarchie a o funkčnosti dualismu či možnosti jiného uspořádání monarchie. Pro zkoumání tématu byla využita analýza novinových článků i dalších textů, korespondence s novinářem Moritzem Szepsem a rešerše v literatuře. Práce seznámí čtenáře se situací v monarchii v 80. letech 19. století a s postojem korunního prince Rudolfa k otázce nacionalistických tendencí v mnohonárodnostní monarchii, balkánské otázce, náboženské toleranci a židovské otázce. Je představen Rudolfův názor na dualismus a nevýhody tohoto systému oproti jednotné říši, jeho postoj k možnosti dalšího štěpení monarchie či její federalizace a názor na možnost zániku monarchie. Analyzováno bylo také princovo hodnocení mravů šlechty, jejího postoje k vědě a pokroku a rovněž hodnocení vzdělanosti aristokracie či její připravenosti k aktivní účasti v politickém životě.

Abstract

The aim of this bachelor thesis is an analysis of Crown Prince Rudolf's opinions as reflected in his original texts, primarily in his newspaper articles, which were published anonymously. The author focuses on texts written about three main topics: Austrian nobility, Rudolf's attitude towards the many nations living within the Habsburg monarchy and the functionality of dualism or the possibility of a different form of government. The author has used the following methods to explore these topics: analysis of newspaper articles, other original texts and analysis of correspondence with fellow journalist Moritz Szeps as well as literature search. The thesis presents the situation in the Austro-Hungarian monarchy in the 1870s and 1880s and describes Rudolf's position on the issue of nationalism in a multi-ethnic monarchy, his views concerning the Balkan question, religious tolerance and the Jewish question. The Crown Princes' opinion on dualism and its disadvantages compared to a unified empire, his attitude towards the possibility of further splitting of the monarchy or its federalization, and his opinion on the possibility of the monarchy's dissolution are also presented. Rudolf's assessment of the morals of the blue-blooded and their attitude towards science and progress are also analysed. Both the evaluation of the level of education of Austrian nobility and their preparedness for a position in the political life of the monarchy will be examined.

Obsah

ÚVOD	7
1. DĚTSTVÍ A FORMOVÁNÍ NÁZORŮ KORUNNÍHO PRINCE	9
2. DOSPÍVÁNÍ A DOSPĚLOST	16
„LIBERÁLNÍ OVZDUŠÍ“ LET 1867–1879	16
DOSPÍVÁNÍ, CESTOVÁNÍ A HOFMISTR KARL ALBERT VON BOMBELLES	17
POBYT V PRAZE: POČÁTKY VOJENSKÉ KARIÉRY A SŇATEK	19
3. ANALÝZA ČLÁNKŮ KORUNNÍHO PRINCE RUDOLFA	23
ÚVOD	23
VÝVOJ LISTŮ NEUES WIENER TAGBLATT A WIENER TAGBLATT, MEZINÁRODNÍ SITUACE	29
MNOHONÁRODNOSTNÍ MONARCHIE NEBOLI DAS NATIONALITÄTENPROBLEM	30
<i>Postoj k nacionalistickým tendencím v mnohonárodnostní monarchii</i>	31
<i>Balkánská otázka</i>	37
<i>Náboženská tolerance a židovská otázka</i>	41
DUALISMUS, SEPARAČNÍ TOUHY, RIZIKO ROZDĚLENÍ RAKOUSKÉ MONARCHIE	43
<i>Dělit říši?</i>	45
<i>Zaniknout?</i>	47
ŠLECHTA	48
ZÁVĚR	53
PRAMENY A LITERATURA	56

Úvod

Korunní princ Rudolf je bezesporu zajímavou osobností druhé poloviny 19. století. Veřejnosti je známý především jako kontroverzní syn císaře Františka Josefa I. a Alžběty Bavorské, který trpěl psychickými problémy, jako novináře jej však mnoho lidí nezná. Jeho anonymně psané články i podepsané texty jsou přitom velmi přínosné, a to nejen jako pramen seznamující čtenáře s dobovými problémy, ale zároveň jako ukázky, jak se postoje liberálně smýšlejícího arcivévody leckdy odlišovaly od názorů vlády či dvora.

Odborná práce zaměřená na novinářskou činnost korunního prince Rudolfa v sobě snoubí hned dva obory: zkoumáním různých aspektů života významné osobnosti našich dějin přispívá k lepšímu poznání historie, analýzou autentických německojazyčných textů ze 70. a 80. let 19. století však využívá metod a poznatků z oblasti oboru germanistiky.

Cílem práce je poskytnout ucelený pohled na názory korunního prince Rudolfa na základě analýzy jeho autorských textů. Konkrétně se jedná o názory na tři tematické okruhy: Rudolfův názor na problémy týkající se fungování mnohonárodnostní monarchie s ohledem na jednotlivé národy, dále jeho pohled na funkčnost dualismu, a nakonec vztah ke šlechtě. Analyzován bude princův postoj k nacionalismům v mnohonárodnostní monarchii, jeho názor na balkánskou otázku a na otázku náboženské tolerance spojené s židovskou otázkou. Dále bude předmětem zájmu Rudolfův názor na dualismus a jeho nevýhody oproti jednotné říši, jeho postoj k možnosti dalšího štěpení monarchie či její federalizace i názor na možnost zániku monarchie. V rámci zkoumání vztahu ke šlechtě se práce zaměří na princovo hodnocení mravů, postojů aristokracie k vědě i pokroku a také její vzdělanosti či připravenosti k aktivní účasti v politickém životě.

Při současném stavu bádání, kdy část článků korunního prince je doložena rukopisem a část je mu připisána s ohledem na zmínky v korespondenci, zůstává stále prostor pro objevy nových textů, které by mohly pocházet z pera korunního prince. Zároveň lze provést analýzu princových názorů s ohledem na širokou pramennou základnu. Přínos této práce bude spočívat ve zjištění názorů korunního prince na otázky týkající se výše zmíněných okruhů.

Metodami použitými při zpracování této práce budou rešerše v literatuře a pramenech společně s analýzou novinových článků a korespondence. Jako hlavní zdroj pro analýzu princových názorů poslouží jeho autorské texty, které bude autorka čerpat z listů *Neues Wiener Tagblatt* či *Wiener Tagblatt*. Část článků vydali Brigitte Hamannová (*Majestät, Ich warne Sie*) a Julius Szeps (*Politische Briefe an einen Freund*, zde jsou navíc publikovány i

dopisy poslané korunním princem šéfredaktorovi *Neues Wiener Tagblattu/Wiener Tagblattu* Moritzi Szepsovi). Dalšími užitými zdroji jsou monografie *Rudolf Habsburský, Princ rebel* od Brigitte Hamannové a *Korunní princ Rudolf, Volnomyšlenkář – svůdník – psychopat* od Sigríd Maria Gröbingerové. Tyto dvě monografie poskytují informace o Rudolfově životě i politické situaci v monarchii. Dalšími zdroji byly monografie Rudolfových příbuzných, např. *František Josef I., císař rakouský a král uherský* od Karla a Michaely Vocelkových či *Marie Valerie: deník nejmilejší dcery císařovny Alžběty Rakouské* od Marthy a Horsta Heinricha Schadových. K pochopení situace jednotlivých národů budou využity tituly z edice Nakladatelství Lidových novin *Dějiny států*.

V prvních dvou kapitolách se seznámíme se životem korunního prince Rudolfa. První kapitola se bude zabývat jeho dětstvím, formováním názorů a učiteli, kteří jej ovlivnili. Druhá kapitola poskytne vhled do princova dospívání a dospělého života. Zároveň bude v těchto kapitolách nastíněna politická situace. Třetí kapitola poskytne informace o princově novinářské činnosti, jeho kontaktech či reakci dvora. Obsahem druhé poloviny třetí kapitoly bude těžiště této práce – analýza Rudolfových článků rozdělená na podkapitoly dle uvedených okruhů.

1. Dětství a formování názorů korunního prince

Když se 25. srpna 1858 narodil Rudolf František Karel Josef, korunní princ a následník trůnu Rakouského císařství, královský princ v Čechách, Uhrách, Lombardii, Benátkách, Dalmácii, Chorvatsku, Slavonii, Haliči, Vladiměřsku a Illyrii, rakouský arcivévoda a rytíř Řádu zlatého rouna, habsburská monarchie slavila. Rudolf se narodil jako třetí dítě Františka Josefa Habsbursko-Lotrinského a Alžběty Bavorské na zámku Laxenburg. Císařovna, známá též jako Sisi, nejprve přivedla na svět dvě dcery: Žofii, která ve dvou letech onemocněla a zemřela, a Giselu. I v této době upadaly matky, které ztratily své děti, do těžkých depresí, mohl se zhoršit jejich vztah k manželovi, zbytku rodiny či jejich ostatním dětem.¹ Smrt nejstarší dcery císařovnu zasáhla a s její ztrátou se nikdy nesmířila,² došlo u ní k výše popsanému zhoršení vztahů s rodinou. Ztráta nejstarší dcery je označována za jednu z příčin Alžbětiny lhostejnosti a chladu vůči jejím dvěma mladším dětem.³

Přestože byli příbuzní (bratranec a sestřenice), vyrůstali Rudolfovi rodiče ve velmi odlišném prostředí. Arcivévodkyně Žofie, matka Františka Josefa, byla dominantní a vysoce inteligentní žena. Její manžel František Karel byl mentálně slabý, takže se cílevědomá Žofie stala hlavou rodiny. František Josef vyrůstal ve dvorském prostředí, matka v něm viděla budoucího vladaře⁴ a jeho výchova byla přizpůsobena této možnosti. Sisi však vyrůstala v uvolněné atmosféře zámku Possenhofen s podivínským a svéhlavým otcem. Žofiina sestra Ludovika si vzala extravagantního Maxmiliána Bavorského, který nedbal etikety a rád se stýkal s prostým lidem či psal básně a divadelní hry pod pseudonymem Phantastus.⁵ Podle Gabriele Prashlové-Bichlerové dostala Alžběta do vínku „jednu z nejvýraznější wittelsbašských vlastností: neklidného ducha a nezkrotnou cestovatelskou vášně“.⁶

František Josef byl jako císař velmi zaneprázdňený a povinnosti vůči monarchii mu nedovolovaly věnovat se manželce natolik, nakolik by si to mladička Alžběta, nezvyklá na život u dvora, přála.⁷ Císař po svatbě přenechal starost o šestnáctiletou Sisi své matce, arcivévodkyni Žofii. František Josef zároveň věřil, že vyžaduje-li to politická nutnost, matka může být nahrazena babičkou,⁸ Rudolf se starší sestrou Giselou proto vyrůstali pod dohledem mnoha opatrovnic a služebných kontrolovaných babičkou Žofií. V 19. století bylo oddělení dětí od

¹ Martina, WINKELHOFER, *Das Leben adeliger Frauen*, Innsbruck 2011, s. 202.

² Brigitte, HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský: princ rebel*, Praha 2006, s. 23–24.

³ Tamtéž.

⁴ Michaela, VOCELKA – Karl VOCELKA, *František Josef I.: císař rakouský a král uherský*, Praha 2017, s. 43.

⁵ Gabriele PRASCHLOVÁ-BICHLEROVÁ, *Císařovna Alžběta: mýtus a pravda*, Praha 1997, s. 9.

⁶ Tamtéž, s. 12.

⁷ Sigrid-Maria, GRÖßINGOVÁ, *Korunní princ Rudolf. Volnomyšlenkář – svůdník – psychopat*, s. 15.

⁸ Tamtéž.

rodičů v aristokratických rodinách normou. Přestože se oproti předešlému století vztahy rodičů k potomkům zdůvěrnily,⁹ trávily děti aristokratů první roky života především v péči kojných, chův, guvernantek a jiného personálu – také císařský pár s dětmi trávil čas jen zřídka. Podle Sigrid-Maria Gröbingerové bylo Rudolfovi v péči komorné Leopoldiny Nischerové a vychovatelky Charlotty von Welden dočasně zaručeno normální a šťastné dětství.

Mladí aristokraté byli od malička podrobováni mnoha pravidlům; jejich rodičům a prarodičům náležela absolutní autorita, byla od nich vyžadována disciplína a poslušnost, děti absolvovaly těžká tělesná cvičení či otužování a výjimkou nebyly ani fyzické tresty. Z dnešního pohledu se jednalo o výchovu spartánského typu.¹⁰ Také Rudolf byl od tří let pravidelně vyučován, už v pěti letech musel po boku otce přihlížet několikahodinovým vojenským přehlídkám a účastnit se návštěv kasáren či vojenské akademie. Absolvoval také vojenské nástupy, učil se pochodovat a střílet, což jej fyzicky vyčerpávalo,¹¹ také proto byl často nemocný. Dobové prameny již v této době popisují Rudolfa jako nervově labilního a jeho zdraví jako křehké.¹² Zároveň byl korunní princ na svůj věk bystrý až přemoudřelý. Bylo zřetelné, že touží po vědění, například už jako malý plynně hovořil několika jazyky. Podle Brigitte Hamannové se právě Rudolfova předčasná duchovní zralost Františku Josefovi nezamlouvala. Chtěl ze syna vychovat fyzicky zdatného vojáka a vůbec si nepřipouštěl, že by Rudolf mohl mít jiné ambice.¹³ Princ však po fyzické stránce nijak nevynikal.

Se začátkem výuky byli v aristokratických rodinách sourozenci, dosud zvyklí na společně trávený čas, rozdělování podle pohlaví. Rudolf byl odtržen od sestry Gisely, ke které si vybudoval hluboký vztah. Směl ji však navštěvovat a potkávat se s ní, což mu bylo umožněno hlavně v komnatách prarodičů.¹⁴ Také skončila éra milované chůvy baronky von Welden, která pro Rudolfa představovala náhradní matku.¹⁵ Odloučení od obou zmíněných nesl velmi špatně. Vlastní dvůr obdržel Rudolf, jak bylo u korunních princů zvykem, v šesti letech. Hofmistrem Rudolfova dvora se stal generálmajor Leopold hrabě von Gondrecourt, který dostal na starost také výuku a výchovu korunního prince. Soudobí kritici jej označovali za tyranského, hrubého a bezohledného.¹⁶ Hrabě pocházel z lotrinského rodu a o výchově dětí neměl ani ponětí, protože sám žádné neměl. Společně s ním byli výchovou pověřeni dva pomocní vychovatelé, Joseph Latour von Thurmburg a hrabě Andreas Pálffy ab Erdöd. Gondrecourt k Rudolfovi přistupoval

---

⁹ M. WINKELHOFER, *Das Leben adeliger Frauen*, s. 12.

¹⁰ Tamtéž, s. 23.

¹¹ Brigitte, HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 30.

¹² Tamtéž.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ S. M. GRÖBINGOVÁ, *Korunní princ Rudolf*, s. 51.

¹⁵ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 30.

¹⁶ Martina, WINKELHOFEROVÁ, *Evropské panovnické rody v zrcadle svých skandálů*, s. 47.

jako k vojákovi, což se vzhledem ke generálmajorově kariérní minulosti a bezdětnosti dalo předpokládat. Budil šestiletého korunního prince výstřely z pistole, zavřel jej do obory a přes zeď na chlapce volal, že se na něj žene divočák. Korunní princ se musel otužovat studenými sprchami a cvičením ve sněhu, v důsledku čehož onemocněl fyzicky a i na jeho duševním stavu se tento způsob výchovy značně podepsal.¹⁷ Za zmínku stojí fakt, že podobným stylem výchovy jako korunní princ Rudolf prošli i další následníci trůnu vyrůstající prakticky ve stejnou dobu, například princ Albert Eduard (Spojené království) a korunní princ Vilém (Prusko).¹⁸ Emocionální chlad královských rodičů, užití výchovné metody hraničící s týráním či tělesné tresty měly vážné dopady na psychiku všech tří následníků trůnu. Způsob výchovy korunního prince tedy nebyl odlišný od dobové výchovné praxe, avšak u Rudolfa byly „*duševní následky tohoto trýznění tak masivní, že nakonec připravily dunajskou monarchii o slibného následníka trůnu.*“¹⁹

V létě roku 1865 strávila císařovna Alžběta několik týdnů s rodinou v Ischlu. Svého skoro sedmiletého syna „*průsvitného, hubeňoučkého chlapce, který neustále přemáhal slzy*“²⁰ při příjezdu málem nepoznala.²¹ Podle Brigitte Hamannové byla císařovna na způsob synovy výchovy upozorněna již zmíněným pomocným vychovatelem nadporučíkem Latourem, zatímco otec i babička Gondrecourtovo vedení princovy přípravy sledovali bez jakéhokoliv znepokojení.²² Císař ani jeho okolí nechtěli vidět souvislost mezi tělesným úpadkem korunního prince a Gondrecourtovou výchovou.²³ Alžběta si na císaři vynutila plnou moc ve všech záležitostech týkajících se dětí až do jejich plnoletosti.²⁴ Hrozila mu úplným přerušением manželských vztahů²⁵ a její přání, lépe řečeno ultimátum, bylo vyslyšeno – Gondrecourt dostal jiný úkol, byl jmenován velitelem pevnosti Terezín. Podle Winkelhoferové byl Rudolf výchovou těžce psychicky narušen; vykazoval znaky zneužívaného dítěte, dostával záchvaty strachu a byl emocionálně nestabilní. Po Goundrecourtovi převzal na přání císařovny Sisi výchovu korunního prince Latour, oficiálně byl však jmenován až po dalších pěti letech, jelikož měl u dvora problematické postavení.²⁶ Byl považován nejen za chráněnce císařovny Alžběty, ale také za liberála, jehož hlavními odpůrci byli Rudolfova babička arcivévodkyně Žofie a

---

¹⁷ Kamila, MÁDROVÁ, *Pedagogové ve službách trůnu: privátní učitelé následníků trůnu Rakouska-Uherska*. Praha 2014, s. 11.

¹⁸ Martina, WINKELHOFER, *Evropské panovnické rody v zrcadle svých skandálů*, Praha 2016, s. 46.

¹⁹ Cit. dle: Tamtéž.

²⁰ Cit. dle: S. M. GRÖBINGOVÁ, *Korunní princ Rudolf*, s. 29.

²¹ Tamtéž, s. 12.

²² K. MÁDROVÁ, *Pedagogové ve službách trůnu*, s.13.

²³ M. WINKELHOFER, *Evropské panovnické rody v zrcadle svých skandálů*, s. 47

²⁴ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 33.

²⁵ S. M. GRÖBINGOVÁ, *Korunní princ Rudolf*, s. 36.

²⁶ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 36.

prastrýc arcivévoda Albrecht. Císař však Latourovi vyslovil podporu. Joseph Latour sloužil od roku 1860 v blízkosti císařské rodiny jako křídelní pobočník (*Flügeladjutant*) císařovy Vojenské kanceláře, ale coby zvláštní posel zprostředkoval také kontakty mezi Františkem Josefem a Alžbětou. Osobní důvěru císařského páru si získal právě v této funkci. František Josef jej několikrát poslal v soukromé záležitosti za Alžbětou na Madeiru, kde si císařovna léčila plicní chorobu. Latour pocházel z vážené lotrinské úřednické rodiny, která byla v osobě Josephova pradědečka v roce 1828 nobilitována. Ačkoliv byl také bezdětný, jeho přístup k Rudolfovi byl v silném kontrastu s přístupem Gondrecourtovým. Latour byl srdečný a dobrotivý, svědomitě se zabýval fyzickým i psychickým vývojem korunního prince a byl schopen napravit některé škody způsobené svým předchůdcem. Na Rudolfovu výuku dohlížel či ji vedl po čtrnáct let, do roku 1877. Po celou tuto dobu vedl pečlivé záznamy o postupu výuky a vývoji korunního prince.²⁷ Během svého působení na Rudolfově dvoře se stal polním podmaršálkem a za své služby obdržel velkokříž Leopoldova řádu.

V šesti letech byl princův duševní a fyzický stav popsán jako vyspělejší oproti vrstevníkům. Po roce tvrdé vojenské výchovy však utrpělo Rudolfovo zdraví nejen fyzické, ale i psychické. Wittelsbašské a habsburské kořeny samy o sobě znamenaly predispozici k duševním chorobám či různým „zvláštnostem“, které způsobil zúžený genetický výběr zapříčiněný incestuálními manželstvími. Latour si zaznamenal, že mu chlapec ze strachu před tresty, na které byl od Gondrecourta zvyklý, lže a má strach ze tmy i samoty. Z malého Rudolfa se místo vojáka-hrdiny stalo citlivé a depresím propadající dítě. Nestálé domácí prostředí, náladovost matky, která jej v jeden moment k sobě přivinula a po chvíli zas odstrčila, když už ji zrovna směl vidět, ani nedostupný a chladný otec, věčně nespokojený se synovými vojenskými výsledky, ke zlepšení podmínek pro duševní zdraví určitě nepřispěli.²⁸ Vývoj Rudolfovy psychiky budeme sledovat v následujících kapitolách.

Korunní princ byl velmi inteligentní a na svůj věk duševně vyspělý. Pro utváření jeho názorů byly klíčové hlavně rozmluvy s učiteli. Jeho dvůr byl různorodý, a korunní princ proto mohl vnímat jak liberální, tak konzervativní myšlenkové proudy. V roce 1865, kdy vedení dvora převzal Latour, platil pro celou monarchii konkordát z roku 1855 zaručující církvi dohled nad veškerým vyučováním. Princova výuka na silně katolickém vídeňském dvoře představovala oproti zbytku monarchie výjimku.²⁹ Tradičně byli korunní princové vyučováni důstojníky a duchovními, Latour však učitele vybíral podle jejich pedagogických schopností

---

²⁷ K. MÁDROVÁ, *Pedagogové ve službách trůnu: privátní učitelé následníků trůnu Rakouska-Uherska*. Praha 2014, s. 13.

²⁸ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 34.

²⁹ Tamtéž, s. 30.

bez ohledu na původ, stav či náboženství. Císařovniným přáním bylo, aby Rudolfa vyučovali kompetentní pedagogové a renomovaní intelektuálové. Jednalo se hlavně o učitele z reálků a gymnázií měšťanského původu, později o profesory. Hofmistr dbal na to, aby byly zastoupeny všechny národnosti monarchie, což mělo jít ruku v ruce s vychováváním korunního prince k nadnárodnímu smýšlení a k tomu, aby nezávážňoval jeden národ oproti ostatním. O průběhu a výsledcích Rudolfových zkoušek byla veřejnost informována prostřednictvím listu *Wiener Zeitung*, jelikož byl Rudolf, jak píše Mádrová ve své monografii *Pedagogové ve službách trůnu*, jako syn císaře i státním dítětem.³⁰

Jako následník trůnu mnohonárodnostní monarchie byl Rudolf odmalička vyučován řečem. Měl jazykové nadání,³¹ vedle němčiny a maďarštiny se dorozuměl i česky a polsky, dobře ovládal také pro diplomata nutnou francouzštinu a z klasických jazyků latinu. Služebníci korunního prince byli různých národností, konverzaci si tak procvičoval při každodenní rozmluvě. Dobrá znalost jazyků mnohonárodnostní monarchie princovi později vynesla sympatie jednotlivých národů.³²

Náboženskou výchovu, pro císařský rod Habsburků tak důležitou, neměl korunní princ v oblibě a pro náboženství neprojevoval žádný zápal.³³ Důvodem mohl být právě tlak rodiny. Otec i babička byli přísně věřícími katolíky, a proto byl podle S. M. Gröbingerové na tuto součást vzdělání kladen mimořádný důraz. V důsledku toho si chlapec vytvořil odmítavý přístup ke katolické církvi a později připisoval politickou zaostalost monarchie církevnímu konzervatismu.³⁴

Pro výchovu budoucího císaře byly důležité i vojenské předměty, které princů vštěpovali veskrze zkušení vojenští důstojníci. Vedle jízdy na koni, tělocviku a šermu se vyučovala například nauka o terénu, zbraních a organizaci vojska, taktika a strategie, dále se princ seznámil i s válečným námořnictvem či vojenskou administrativou.

Ani právnická studia nezůstala opomenuta. Mimo přednášek o státním právu (od Adolfa Exnera) a mezinárodním či obchodním právu absolvoval korunní princ též hodiny dějin diplomacie. Statistiku a národní hospodářství mu přednášel ekonom Carl Menger von Wolfensgrün, který si poznamenal, že Rudolf je „[...] možná prvním korunním princem v Evropě, který absolvoval plné ekonomické vzdělání [...]“. Důležitá byla výuka dějepisu, kterou vedl Slovinec Joseph Zhisman, na nějž později navázal Heinrich Zeißberg (původem z Vídně)

---

³⁰ K. MÁDROVÁ, *Pedagogové ve službách trůnu*, s. 20.

³¹ S. M. GRÖBINGOVÁ, *Korunní princ Rudolf*, s. 29.

³² Tamtéž.

³³ K. MÁDROVÁ, *Pedagogové ve službách trůnu*, s. 16.

³⁴ S. M. GRÖBINGOVÁ, *Korunní princ Rudolf*, s. 29.

a výuka Antonína Gindelyho, který se narodil v česko-německé rodině uherského benediktina a svobodného zednáře Jácinta (Hyacinta) Rónaye. Výběr posledního ze zmíněných učitelů, který se podílel na uherské revoluci let 1848–49, byl značně kontroverzní; Rónay se směl vrátit do vlasti až po císařově amnestii z roku 1866. Zhisman v Rudolfovi probudil nadšení pro ideu vladaře podle liberálních představ: vzdělaného občanského panovníka povoláného lidem a uznávajícího suverenitu lidu.

*„Mezi mými tak různorodými studii jsou přírodní vědy stále klidným bodem a odpočinkem a tím mi zůstanou po celý život [...].“*³⁵ Úryvek z dopisu pro učitele Josefa Krista, který Rudolfa pro přírodní vědy nadchl,³⁶ dokazuje princův zájem o tento obor, který mu opravdu vydržel celoživotně – v dospělosti se následník stal za pomoci známého zoologa Alfreda Edmunda Brehma (protestanta, darwinisty a svobodného zednáře) významným ornitologem své doby.

Vlivem moderní výuky se princ seznámil s liberálními tématy, například chtěl, aby byl omezen vliv šlechty a církve ve státě³⁷ nebo aby byl církvi zabaven majetek – idea odluky církve od státu byla podle Gindelyho, který se podobným princovým radikálním názorům podivoval, korunnímu princovi vysvětlena Zhismanem.³⁸ Sám Gindely například vyzdvihoval Marii Terezii či Leopolda II. oproti Josefu II. a distancoval se od revoluce. Toleranci vůči národům monarchie v princovi dále prohloubil další z liberálních učitelů, geograf Dionys Grün, který byl stejně jako Rónay trestán za podíl na revoluci 1848. Odlišné názory než Gindely zastával liberální protestant Ferdinand von Hochstetter, který navazoval na Grüna ve výuce zeměpisu. Byl zastáncem darwinismu a obdivovatelem Josefa II. Čeští učitelé, výše zmíněný Gindely a Hermengild Jireček, Rudolfův učitel češtiny, v princovi probudili sympatie vůči Slovanům, kterých se později zastával oproti německému a uherskému obyvatelstvu monarchie.

Korunní princ Rudolf měl nejen velmi dobré znalosti v oboru historie, ale byl také velmi dobře informován o aktuálním dění a informace, které dostával, zdaleka nebyly jednostranné. Jak již bylo zmíněno, vyskytovali se v jeho okolí zastánci liberalismu i konzervatismu. Jako příklad této názorové plurality slouží názory císařovny Alžběty a arcivévodkyně Žofie. Na straně jedné matka, antiklerikálka, podporovatelka liberalizačních snah Maďarů, přítelkyně uherského diplomata hraběte Gyuly Andrásyho odsuzující potlačení revoluce v roce 1848,

---

³⁵ Cit. dle: K. MÁDROVÁ, *Pedagogové ve službách trůnu*, s. 17.

³⁶ Tamtéž.

³⁷ M. WINKELHOFEROVÁ, *Evropské panovnické rody v zrcadle svých skandálů*, s. 73.

³⁸ K. MÁDROVÁ, *Pedagogové ve službách trůnu*, s. 32.

kteřou učil maďarštině liberální novinář Max Falk a na straně druhé babička nenávidící revolucionáře a vše, co zaváňelo demokracií či ústavou. Podle Brigitte Hamannové se Rudolf rozhořčeně stavěl na tu či onu stranu podle toho, pod čím vlivem zrovna byl, což pro jeho vývoj nebylo právě příznivé.³⁹ Rodinný život císařské rodiny není možné popsat jako vřelý či harmonický, Rudolf a Gisela trávili čas ve Vídni s vlastními dvory a rodiče vídali jen velmi zřídka. Roku 1872 zapůsobily na psychiku třináctiletého prince dvě rodinné události. Vedle smrti babičky Žofie jej zasáhly také zasnuby milované sestry s princem Leopoldem Bavorským a její následná svatba a odjezd do Mnichova. Gisela byla Rudolfovou důvěrníci a povzbuzovala jej v těžkých časech i při psychické nepohodě. Gisela zůstala jedinou ženou, kterou Rudolf celý život miloval a měl v ni naprostou důvěru.⁴⁰ Sigrid Maria Gröbingerová označuje za štěstí pro Rudolfovův psychický vývoj to, že byli v této době *přijati učitelé, s nimiž si výborně rozuměl*.⁴¹

Dalo by se předpokládat, že František Josef bude svého dospívajícího syna a následníka seznamovat s povinnostmi císaře, ve vzájemné korespondenci však řeč o jakékoliv přípravě na politickou činnost nenajdeme. Přestože císař Rudolfa vídal při vojenských přehlídkách či jiných reprezentačních úkolech poměrně často, omezovala se jejich konverzace patrně na společná témata, jako byl lov či armáda. František Josef vyrůstal a byl vychováván společně s bratrem Ferdinandem Maxmiliánem a později i Karlem Ludvíkem. Byl to nejspíš přísný, málomluvný a vážný styl výchovy jednoho z arcivévodových vychovatelů, hraběte Johanna Baptisty Coronini-Cronberg, který změnil Františka Josefa, *který byl v dětství tak veselý, v morousovitého, ostýchavého a škrobeného chlapce*.⁴² V politickém formování osobnosti budoucího císaře se prosadili učitelé vesměs konzervativně spíše než progresivně smýšlející a zřejmě Františku Josefovi nedávali mnoho podnětů k samostatnému a kritickému myšlení.⁴³ Výchova, dobový kontext či rodinné zázemí jsou jen několika málo faktory, které ukazují na odlišnost dospívání a formování osobností Františka Josefa a jeho syna Rudolfa. Z rozdílných podmínek vyšly dvě zcela odlišné osobnosti a otec se synem si k sobě jen stěželi hledali cestu.

---

³⁹ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 47.

⁴⁰ S. M. GRÖBINGOVÁ, *Korunní princ Rudolf*, s. 76.

⁴¹ Cit. dle: Tamtéž, s. 55.

⁴² Cit. dle: M. VOCELKA – K. VOCELKA, *František Josef I.*, s. 29.

⁴³ Tamtéž, s. 43.

2. Dospívání a dospělost

„Liberální ovzduší“ let 1867–1879

Prusko se od nástupu Otty von Bismarcka do čela zahraniční politiky snažilo získat vůdčí postavení v rámci Německého spolku. Spory mezi Pruskem a Rakouskem, dvěma nejsilnějšími zeměmi Německého spolku, eskalovaly i přes diplomatická vyjednávání ve válku, která skončila 3. července 1866 rakouskou porážkou u Hradce Králové. Rakousko muselo přistoupit na rozpuštění Německého spolku a akceptovat vytvoření Severoněmeckého spolku pod pruským vedením, čímž ztratilo jakýkoliv vliv na vývoj německé otázky.⁴⁴ Hradec Králové oslabil císařskou moc a zapříčinil nutnost reorganizace ústavního i státoprávního uspořádání říše. Pro uherskou stranu nastaly příhodné podmínky k vyjednávání o možnosti zvýšení uherské autonomie. Císařovna Alžběta se silně angažovala ve prospěch Uher a vyvíjela na manžela značný tlak.⁴⁵ Rozhodla se s oběma dětmi strávit léto v Budapešti, kde se často objevovala na veřejnosti, i když by pro dvůr bývalo bylo výhodnější, kdyby zavítali do Ischlu. Reprezentace Maďarů a rakouských Němců se ve snaze zachovat Rakousku-Uhersku statut evropské mocnosti dohodly, byla vyhotovena smlouva o rakousko-uherském vyrovnání. Nejednalo se o okamžitý nápad, jednání o vyrovnání probíhala již několik let. Důležitou osobností rané fáze vyjednávání byl Ferenc Deák, uherský politik a autor tzv. Dubnových článků, ve kterých v roce 1865 položil základ pro budoucí jednání o dualismu. Finální podobu tohoto vyrovnání dojednali převážně dva činitelé. Prvním z nich byl rakouský ministr zahraničí a vnitra, pozdější předseda vlády Rakouska (Předlitavska), Sas Friedrich Ferdinand von Beust. Druhým byl uherský diplomat Andrassy, který byl po účasti na Maďarské revoluci v letech 1848–49 donucen odejít do exilu, po udělení císařské milosti se však směl vrátit. Po uzákonění rakousko-uherského vyrovnání v roce 1867 se stal prvním ministerským předsedou Uherského království, kterým byl do roku 1871. Později se Andrassy stal rakousko-uherským ministrem zahraničí a věci císařského domu. Beust přistoupil na již předjednaný dualismus, jelikož potřeboval co nejrychleji stabilizovat říši otřesenou prohrou u Hradce Králové. Již v únoru 1867 jmenoval císař František Josef novou uherskou vládu a přislíbil, že se nechá korunovat uherským králem.

V tomto období se krátkodobě zlepšil i vztah císařského páru a v roce 1868 se narodila Marie Valerie, „dítě usmíření“ či „uherské dítě“, přezdívaná též Jedináček, protože byla jediným dítětem, ke kterému Alžběta mateřsky přilnula. Sisi se o Valerii starala téměř hystericky, nehodlala opakovat svou chybu a přenechat výchovu svého posledního dítěte

⁴⁴ Václav, VEBER, *Dějiny Rakouska*, Praha 2007, s. 421

⁴⁵ M. VOCELKA – K. VOCELKA, *František Josef I.*, s. 158–159.

komukoliv jinému – věděla, že u starších dětí v roli matky selhala.⁴⁶ Císařovna politická podpora Uher budila nevoli v nemad'arské části monarchie; Alžběta se z politické scény stáhla a nadále žila soukromým životem, vzdálená celé své rodině kromě dcery. Narození mladší sestry tedy pro Rudolfa ani Giselu neznamenovalo žádnou změnu, obě starší děti vyrůstaly nadále ve Vídni, jen občasné dopisy od otce či matky jim zkracovaly očekávání Vánoc, jediného období, kdy byla rodina pohromadě.

Po vyrovnání ustoupil císař v některých záležitostech i západní (rakouské) části monarchie. V Předlitavsku byla vydána celá řada zákonů, například základní zákon o všeobecných právech občanů státu, který ustanovil rovnost před zákonem pro všechny obyvatele monarchie bez ohledu na národnost či vyznání. Tím bylo mimo jiné dokončeno plné zrovnoprávnění židovského obyvatelstva. Nastala epocha hospodářského rozkvětu a reforem. Rudolfa vyrůstání v tomto liberálním ovzduší plném změn natrvalo ovlivnilo.⁴⁷

Dospívání, cestování a hofmistr Karl Albert von Bombelles

Latoura vystřídal po dokončení Rudolfova „gymnaziálního vzdělání“ v roce 1877 hrabě Karl (Charly) Albert von Bombelles, chránělec Rudolfova strýce Karla Ludvíka a císařův přítel z dětství.⁴⁸ Není bez zajímavosti, že se jednalo o syna jednoho z vychovatelů Františka Josefa, hraběte Heinricha Franze von Bombelles. Dvě generace Bombellesů se tak podílely na výchově dvou arcivévodů. V mládí trávil František Josef čas také s Metternichovým synem Richardem či s Eduardem hrabětem von Taaffe, o kterém bude řeč později.

Bombelles složil 26. července 1877 do císařových rukou přísahu a stal se hofmistrem Rudolfova nového dvora. Úkolem Bombellese, platicího za největšího sukničkáře na vídeňském dvoře a světáka, bylo ukázat korunnímu princovi radosti života a odreagovat jej od politiky a nežádoucích liberálních kruhů. Volba hofmistra nebyla přijata bez rozpaků; německý kancléř Otto von Bismarck zastával názor, že byl za hofmistra vybrán, *aby od samotného počátku otrávil mysl budoucího panovníka.*⁴⁹ Éra Bombellese, který korunního prince povzbuzoval k rozptýlení všeho druhu s cílem odlákat jej od *údajně zhoubných knih*⁵⁰, vedla podle Hamannové k neustálému přepínání sil, které spolu s radovánkami nepůsobilo pozitivně na princovo duševní zdraví.⁵¹ Größingová nazývá výběr hraběte Bombellese za nejvyššího

⁴⁶ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 50.

⁴⁷ Tamtéž, s. 49

⁴⁸ M. VOCELKA – K. VOCELKA, *František Josef I.*, s. 38.

⁴⁹ Cit. dle: B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 94.

⁵⁰ Cit. dle: Tamtéž.

⁵¹ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 94.

hofmistra *po předchozím jmenování Goundrecourta Rudolfovým vychovatelem největší císařovou chybou ve vztahu k synovi.*⁵²

S Latourem se devatenáctiletý korunní princ loučil velmi nerad, prošel nervovou krizí a psal bývalému vychovateli srdceryvné dopisy. Náhradou mu byla alespoň povolena studijní cesta v doprovodu oblíbeného učitele Carla Mengera. Menger byl v Rudolfově životě jednou z nejdůležitějších osobností, díky jeho vlivu se korunní princ zasazoval o změny zastaralých ekonomických a sociálních otázek a podporoval demokracii proti absolutismu. Jak podotýká Hamannová, stává se z Rudolfa „starý osmačtyřicátník“, jehož ideálem je republika a demokratický prezident.⁵³ Svému žákovi Menger vštípil úctu k vědě, zájem o vzdělané měšťanstvo či toleranci vůči menšinám s různým vyznáním, čímž jej například učinil imunním proti dobovému antisemitismu. Právě změna hofmistra a dvora však měla po roce 1877 korunního prince od podobných „nežádoucích“ témat odvést.

Korunní princ se svým bývalým učitelem navštívil Rakouské Slezsko, kde měl rozsáhlá panství jeho prastrýc arcivévoda Albrecht. O svých zážitcích později s Mengerem napsal svůj první novinový článek, který vyšel v listopadu 1877 v listu Wiener Zeitung⁵⁴. Článek vedl ke zřetelnému ochladnutí původně dobrých vztahů mezi Rudolfem a Albrechtem, protože arcivévoda nebyl nadšen z podle něj nezasloužené přemíry chvály, a hlavně z Mengerových myšlenek.⁵⁵ Citát arcivévody Albrechta „*Právem žádáš, aby se autorovo jméno nezveřejňovalo. Žádný princ, a korunní princ především, nesmí vystupovat jako dopisovatel novin. Nimbus se vytrácí rychle a neexistuje nic dotěrnějšího a arogantnějšího, než jsou naši novináři.*“⁵⁶ přesně vystihuje vztah císařské rodiny k novinářské činnosti.

Rudolfova další cesta s Mengerem vedla do Švýcarska a Anglie, kde navštívili důležité průmyslové závody. Rudolf se zde setkal i s neurozenou podnikatelskou elitou (tzv. selfmademany) a zároveň pochopil stěžejní roli, kterou hrála v anglickém průmyslu a hospodářském rozvoji šlechta. Oproti rakousko-uherské aristokracii nepožadovala ta britská urozený původ alespoň šestnácti předků, mohla proto do svých řad přijímat např. úspěšné měšťany. Na cestách se také opět setkal s matkou, která pobývala s přáteli v Middletonu, jejich setkání však nebylo nijak vřelé a korunní princ si mnohem víc užil čas strávený v Osbourne

⁵² Cit. dle: S. M. GRÖBINGOVÁ, *Korunní princ Rudolf*, s. 66.

⁵³ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 107.

⁵⁴ *Slezská panství arcivévody Albrechta*, Wiener Zeitung, 4. 11. 1877

⁵⁵ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 95–97.

⁵⁶ Cit. dle: Tamtéž, s. 97.

s rodinou královny Viktorie. Panovnice si Rudolfa velmi oblíbila a otevřeně mu vyjadřovala svou přízeň.⁵⁷

Po návratu z Anglie prošel život korunního prince velkou změnou, kterou rychle zaznamenala i veřejnost. Z jeho okolí zmizel Carl Menger a jiní učenci, a přestože Rudolf toužil pokračovat ve studiu stejně jako jeho vrstevník pruský princ Vilém, nebylo mu to umožněno. Císař nepovažoval další studia za žádoucí, jeho syn se měl místo univerzitního studenta stát vojákem. Od sezení u knih a intelektuální činnosti byl hofmistrem a dalšími dvořany lákán k tradičním aristokratickým zábavám a dobrodružstvím, jako byl lov, jezdeckví či krásné ženy. Rudolfův vztah k ženám byl dobovými pozorovateli označen jednoduše řečeno jako velmi intenzivní.⁵⁸ Vídeňský dvůr i společnost byly na četné aféry zvyklé, a to nejen u arcivévodů, jednalo se o běžnou součást života vysoké šlechty. Z diskrétního seznamování pánů s dívkami se stal dobrý byznys, jemuž ve Vídni dominovala Johanna Wolfová, oficiálně majitelka krejčovství. Neoficiálně dodávala placené erotické služby mladých dívek mužům z nejvyšší společnosti a také Rudolfovi zprostředkovala mnoho známostí. Navíc si přivydělávala i jako donašečka; jednalo se o lukrativní byznys, jelikož poskytovala informace např. nejen Rudolfovi o jeho německém „protějšku“ Vilémovi, ale i o Rudolfovi, a to vídeňskému policejnímu prezidentovi.

Pobyt v Praze: počátky vojenské kariéry a sňatek

V Čechách se po nesplněním slibu Františka Josefa, že se nechá korunovat českým králem, zhoršil postoj vůči dvoru a vídeňské vládě. Od pobytu Slovanům nakloněného korunního prince si nejen Vídeň, ale i Češi slibovali naději na dorozumění.⁵⁹ Nadnárodní koncepce velkorakouské Habsburské monarchie byla ohrožena vzrůstem nacionálních, a tedy zároveň protirakouských tendencí. Korunní princ mohl v Praze sledovat boje mezi Čechy a Němci a po nástupu vlády hraběte Eduarda von Taaffeho, výše zmíněného císařova přítele z mládí, se Rudolf obával vyostření národnostních bojů a zároveň znovuožítí a rozkvětu klerikalismu i reakcionářství – *strašidel Rakouska*⁶⁰. Taaffeho tzv. politika usmíření spojená s ústupky (českým) národnostním požadavkům byla pro Rudolfa nepřipustnou. Korunní princ považoval ústupky za katalyzátory národnostního smýšlení a v Taaffem navrhované federalizaci viděl cestu k rozpadu Rakouska-Uherska. Taaffeho politiku charakterizoval Otto Urban následovně: „[...] přežít, přetrvávat, tlumit – a to vše bez jednotící myšlenky, bez koncepce, bez

⁵⁷ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 102.

⁵⁸ Tamtéž, s. 113.

⁵⁹ Tamtéž, s. 141.

⁶⁰ *Über die gegenwärtige politische Situation in Österreich*. in: HAMANN (ed.) 1998, s. 65

programu“. Dodává však, že „*Rakousko právě tehdy potřebovalo svého Taaffeho.*“⁶¹ Korunní princ se přikláněl k tzv. politice dorozumění formulované Adolfem Fischhofem, Františkem Ladislavem Riegreem a Michaelem Etiennem. Program vzešlý z Emmerdorfských konferencí se angažoval pro nadnárodní politickou spolupráci různých stran a posilování vědomí nadnárodní sounáležitosti.⁶²

Rudolf byl v roce 1878 jmenován plukovníkem 36. pěšího pluku v Praze a o rok později byl již jeho velitelem. Poprvé v životě, a zároveň i naposledy, byl zapálený pro práci v armádě. Byl si vědom toho, že za rychlý kariérní vzestup nevděčí zvláštním schopnostem, nýbrž svému titulu, snažil se však odlišit se od ostatních arcivévodů a ukázat, že se dokáže začlenit do měšťanského kolektivu a nebojí se práce. „*Sloužím naší armádě tělem i duší, ne však – jak se ode mne zřejmě očekává – pouze ve smyslu kamašové služby, nýbrž i hlavou.*“⁶³ Korunní princ se snažil reformovat a inovovat zastaralou armádu. Zkoumal novou vojenskou techniku, sociální poměry života vojáků či strategickou výhodnost železničních tratí. Jeho návrhy však nebyly František Josefem ani arcivévodou Albrechtem oceněny.

Za svého pobytu v Praze se Rudolf věnoval také politice či vědě a napsal velký počet článků. V závěru 70. let publikoval v různých časopisech některé své ornitologické texty. Za ornitologickou práci získal vysoká ocenění, byl jmenován čestným členem Akademie věd ve Vídni a dostal čestný doktorát budapeštské univerzity. Byl si však vědom, že tyto i jiné čestné pocty získává ne díky své práci samotné, ale hlavně díky postavení. V témže roce, ve kterém byl převelen do Prahy, vyšla Rudolfova „první kniha“ – o jeho spisku o aristokracii publikovaném dříve téhož roku se nevědělo. Jednalo se o dílo Patnáct dní na Dunaji, patřící mezi šlechtické popisy cest a loveckých výprav, ve kterých exceloval Rudolfův strýc Maxmilián Mexický. Také Rudolfův děd, Maxmilián Bavorský, byl literárně činný. Právě na jeho spis o návštěvě Orientu v roce 1838 Rudolf pomyslně navázal publikováním výpisků o své vlastní Orientreise, kterou podnikl ve třidvaceti letech.

Rudolf nezanedbával ani společenský život, účastnil se maškarních bálů, pitek, dobývání ženských srdcí a svým důstojníkům, kteří byli většinou měšťanského původu, nezkazil žádnou legraci. Inkognito návštěvy hodné Rudolfova velkého vzoru Josefa II. a milostná dobrodružství s chudými dívkami dopadly v jednom případě tragicky. Rudolf poznal chudé židovské děvče, které však rodiče z obav, že ji Rudolf svede, zasnoubili a poslali na venkov, kde dívka zemřela na nervovou horečku. Korunního prince dívčina smrt hluboce zasáhla, trpěl hysterickým

---

⁶¹ Cit. dle: Otto, URBAN, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982, s. 336.

⁶² B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 146.

⁶³ Cit. dle: Tamtéž, s. 243.

pocitem viny, údajně měl v noci tajně navštěvovat pražský židovský hřbitov a několik hodin strávit pláčem a zoufalým voláním.⁶⁴

Rudolfův zájem o politiku postupem času rostl, naopak zájem o práci v armádě, nejspíš kvůli nedocenění jeho reformních snah, upadal. Arcivévoda Albrecht si tohoto poklesu zájmu všiml a nadále už s Rudolfovým zápalem pro armádu či razantním kariéřním vzestupem přestal počítat. Princovo převelení do Vídně a návrat do centra politického dění v roce 1884 se neobešlo bez odporu vojenských kruhů a předsedy Taaffeho, který se obával, že se Rudolfovy sympatie k liberálům v hlavním městě ještě rozvinou.⁶⁵ Manželský pár, pokud nebyl vyslán do zahraničí na reprezentační či diplomatické „mise“, nadále bydlel v komnatách Hofburgu.

Svatba z lásky byla luxusem, který si korunní princ (a nejen on) nemohl dovolit. Za omezenou možností výběru nevěsty stály konfesní důvody, které vylučovaly spojení s nekatolickými rody z Německa, Velké Británie, Skandinávie či Ruska. Francie se stala republikou a ani Itálie jako tradiční nepřítel Rakouska nepřipadala v úvahu. V Madridu, Lisabonu ani Sasku se Rudolfovi žádná z princezen nezalíbila. Jednou z mála zbývajících zemí se tak stala Belgie. Korunní princ se proto v březnu 1880 vypravil do Bruselu, aby si patnáctiletou dceru Leopolda II. Belgického, Stefanií, prohlédl. Podle zvyklostí se měl vyjádřit během třetího dne pobytu na belgickém dvoře. Rudolf se zachoval jako věrný syn znalý své povinnosti vůči monarchii – zasnuby byly ohlášeny. Nikdo se nezamyslel nad tím, zda bude mladičká a nezkušená Stefanie pro složitého Rudolfa správnou manželkou – Rudolf jako by si neuvědomoval, že Stefanie bude nejen věrnou Rakušankou, ale i jeho ženou.⁶⁶ Už na zasnuby si s sebou přivezl svou aktuální milenkou, což předznamenalo i budoucí průběh manželství. Po princových zasnubách si hraběnka Marie Louisa von Wallersee (provdaná Larisch-Mönnichová), důvěrnice své tety císařovny Alžbety a později i korunního prince Rudolfa, ve svých pamětech zapsala: „*Všechny dámy, které jej znaly a milovaly, byly nadmíru šťastné. Při takové nevěstě se nemusely obávat, že se z Rudolfa stane věrný manžel.*“⁶⁷

Po několika odkladech se 10. května 1881 v augustiniánském kostele ve Vídni konala svatba, Rudolfa a Stefanií oddal kardinál Schwarzenberg, Rudolfův úhlavní nepřítel. Na zasnuby a počátky sňatku vzpomíná ve svém deníku Rudolfova mladší sestra Marie Valerie, které v té době bylo 12 let. Zasnoubení bratra Náciho, jak mu od malička říkala, ji velmi

---

⁶⁴ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 150.

⁶⁵ Tamtéž, s. 246.

⁶⁶ Tamtéž, s. 153.

⁶⁷ Cit. dle: Tamtéž, s. 158.

zaskočilo.⁶⁸ Jisté antipatie vůči budoucí švagrové jsou patrné i z poznámky týkající se Valeriiny tety, bavorské vévodkyně Marie José (sestry arcivévodkyně Marie Terezy Portugalské, třetí manželky Karla Ludvíka): „*Stefanie vedle ní [Marie José] byla jako pometlo. Velká, tlustá, žlutá a blond'atá, v hrozných atlasových šatech [...]*“, přitom samotnou Marii José Rudolf *tak obdivoval*.⁶⁹ Stefanie byla Marii Valerii později nesympatická také proto, že se její bratr v průběhu manželství pod ženiným vlivem měnil.⁷⁰

Novomanželé strávili v Praze ve zrenovovaných komnatách na Hradčanech první roky manželství převážně v harmonii a klidu. Pozdější problémy a odcizení byly předznamenány diskusemi (opakovanými hádkami) o rozdílném pohledu obou manželů na aristokracii, kterou Rudolf kritizoval a vůči které upřednostňoval vztahy s liberály a měšťany, což Stefanii pohoršovalo.⁷¹ V Praze se doufalo, že se narodí následník, Slovanům nakloněný Václav, jak Rudolf ještě před narozením říkal. Dne 2. září 1883 se Rudolfovi a Stefanii narodilo první a zároveň jediné dítě – Alžběta, které říkali po maďarsku Erszi. Naději na mužského potomka Rudolf ztratil tím, že manželku nakazil kapavkou, v důsledku čehož už další děti mít nemohla. Korunní princ se s tímto faktem dlouho nesmířil, i přes četné aféry se dlouho snažil obnovit vztah s manželkou a pokusit se o nemožné.

Před přestěhováním novomanželů do Vídně začaly práce na přípravě lidové encyklopedie *Rakousko-uherská monarchie slovem i obrazem*, které se zkráceně říkalo Dílo korunního prince. Rudolf se ujal koordinace prací na díle a sám sepsal několik textů. Doufal, že toto dílo posílí zájem o rozkvět jednotné rakouské monarchie.⁷² Encyklopedie vycházela mezi lety 1885 a 1902 dohromady ve čtyřiaadvaceti svazcích. Jednalo se o jednu z mála spisovatelských aktivit, kterou korunní princ směl provozovat veřejně. Jako novinář byl odkázán k anonymitě, nepsali-li o ornitologii pro některý z přírodovědných listů.

---

⁶⁸ Martha, SCHAD – Horst Heinrich, SCHAD, *Marie Valerie: deník nejmilejší dcery císařovny Alžběty Rakouské*, Praha 2007, s. 21.

⁶⁹ Cit. dle: B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 160.

⁷⁰ M. SCHAD – H. H. SCHAD, *Marie Valerie*, s. 29.

⁷¹ S. M. GRÖßINGOVÁ, *Korunní princ Rudolf*, s. 104.

⁷² B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 230.

3. Analýza článků korunního prince Rudolfa

Úvod

V této kapitole bude pozornost věnována názorům korunního prince Rudolfa na konkrétní politické fenomény a otázky aktuální převážně v 80. letech 19. století v rakousko-uherském prostoru. Za tímto účelem budou analyzovány články anonymně vydané v deníku *Neues Wiener Tagblatt* (dále *NWT*) v letech 1881–1886 a ve *Wiener Tagblattu* (*WT*) v letech 1886–1888. Vzhledem k omezenému rozsahu práce se autorka zaměří na články ze tří tematických okruhů a zpracuje nejprve princův vztah k mnohonárodnostní monarchii a jejímu fungování, dále jeho názor na funkčnost dualismu a riziko rozdělení rakouské monarchie a nakonec na vztah ke šlechtě. Některé články pojednávají o dvou nebo i všech třech zkoumaných tématech najednou. Jako doplňkové materiály k ilustraci princových názorů budou vedle článků použity také spisy nevydané či publikované jinde než v *Neues Wiener Tagblatt* a *Wiener Tagblattu*, a to například v listu *Neue Freie Presse* a dále pasáže z Rudolfovy korespondence, převážně s šéfredaktorem *Neues Wiener Tagblatt* Moritzem Szepsem.

Osobu šéfredaktora je nutné si blíže představit. Narodil se do vážené židovské rodiny v Haliči roku 1835. Do Vídně přijel studovat medicínu, brzy po svém příjezdu však přešel na dráhu novináře a v roce 1867 převzal po Karlu Mengerovi čerstvě založený list *Neues Wiener Tagblatt* jako zodpovědný vydavatel a šéfredaktor. Na vrcholu rozkvětu dosáhl *Neues Wiener Tagblatt* nákladu čtyřiceti tisíc výtisků – předčil tím i orgán německých centralistů *Neue Freie Presse*⁷³ a stal se vysokonákladovým a velmi úspěšným reklamním médiem vycházejícím v ranním a večerním vydání.⁷⁴ Úspěch listu spočíval v jeho zaměření na nižší vrstvy, a nejen na vzdělané měšťanstvo, nejednalo se však o bulvární list. Jednalo se o list levicově-liberální, tedy ústavověrný a antiklerikální, nakloněný vědám a nábožensky tolerantní. Není tedy s podivem, že rozkvět *Tagblattu* šel ruku v ruce s liberálním ovzduším let 1867–1879. Po nástupu kabinetu Eduarda Taaffeho, známého též jako železný kruh pravice, který v Předlitavsku vládl mezi lety 1879 a 1893, skončila éra liberálních reforem a začala politika drobných ústupků národnostním požadavkům a hledání rovnováhy. Stabilní období Taaffeho vlády mělo mnoho výhod jako například zlepšení sociálního zákonodárství nebo zavedení volební reformy snižující volební cenzus, avšak zároveň narůstal antisemitismus a byla zpřísněna cenzura. Stabilitu v rámci mezinárodní politiky měl zajistit německo-rakouský pakt

⁷³ Heslo *Neue Freie Presse*, in: *Meyers Großes Konversations-Lexikon*, Band 14. Leipzig 1908, s. 543. <http://www.zeno.org/Meyers-1905/A/Neue+Freie+Presse?hl=neue+freie+presse> (13. 8. 2023).

⁷⁴ Heslo *Neues Wiener Tagblatt*, in: Austria-Forum, das Wissensnetz, https://austria-forum.org/af/AEIOU/Neues_Wiener_Tagblatt (13. 8. 2023).

o vzájemné podpoře podepsaný ve Vídni na podzim roku 1879, tedy hned v prvním roce vlády Taaffeho kabinetu. Tato smlouva dala vzniknout mocenskému uskupení známému jako Dvojspolek; po připojení Itálie v roce 1882 Trojspolek. Rudolfův názor na pakt, který by ho jako budoucího panovníka značně ovlivnil, nikdo nezohledňoval. Korunní princ Prusům příliš nedůvěřoval a z Dvojspolku nadšený nebyl.⁷⁵

Když tedy Karl Menger v roce 1881 seznámil třidvacetiletého korunního prince se sedmačtyřicetiletým šéfredaktorem, tak se listu už dávno nedařilo jako za liberální éry. Doba železného kruhu pravice přinesla pro *Tagblatt* těžké časy. *Stavovsky nerovné přátelství*, jak vztah obou mužů nazývá Hamannová, přineslo Rudolfovi to, po čem tak dlouho toužil – zdroj zahraničních a vnitropolitických informací a také platformu pro vyjádření vlastních názorů. Od oficiálních míst nedostával korunní princ žádné informace a byl odrazován od jakýchkoliv politických aktivit. Novinové články poskytly princovi prostor pro vyjádření názorů, které byly často odlišné od postojů vlády a dvora.

Rukopisy Rudolfových textů Szeps sám prepisoval, aby nehrozilo, že někdo v tiskárně či redakci pozná princovo písmo. Články také redakčně upravoval a aby prošly cenzurou, musel některé až příliš radikální texty proškrtávat a krátit.⁷⁶ Následně pak princovi rukopisy vracel. Takových poznámek se dochovala jen část, část byla zničena a z dalších zbyl jen fragment, osnova či Szepsem upravená verze. O některých člancích víme jen ze zmínek v korespondenci mezi Szepsem a Rudolfem. Na tomto místě je nutné dodat, že Rudolfovy a Szepsovy názory si byly natolik podobné, že je často velmi náročné, ba dokonce nemožné určit, který z nich byl autorem daného příspěvku,⁷⁷ u některých článků je s odkazem na korespondenci předpokládána jejich spolupráce. Rozlišit mezi oběma autory nám může pomoci nejen zmínka v korespondenci, ale také odlišný styl psaní – Szepsovy květnaté výrazy a patetické texty prokládané klasickými citáty se lišily od Rudolfova přímého sarkastického až agresivního stylu.⁷⁸ Szepsovi se díky četným kontaktům v branži podařilo otevřít korunnímu princovi cestu k francouzským a uherským deníkům podobného ražení jako *Neues Wiener Tagblatt*, jako byl např. uherský *Perster Lloyd*. Jelikož byl v Uhrách od roku 1867 mnohem liberálnější tiskový zákon⁷⁹, a tedy méně přísná cenzura, mohly zde vycházet ostřejší články, které následně Szepsův *Neues Wiener Tagblatt* citoval.⁸⁰ Podle Brigitte Hamannové je pravděpodobné, že

⁷⁵ S. M. GRÖBINGOVÁ, *Korunní princ Rudolf*, s. 87.

⁷⁶ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 181.

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ Tamtéž, s. 264.

⁸⁰ Brigitte, HAMANN, *Kronprinz Rudolf: „Majestät, ich warne Sie...“: Geheime und private Schriften*, München 1998, s. 84.

texty korunního prince vycházely i v listu *Schwarzgelb*,⁸¹ tuto tezi však nelze podložit rukopisy článků. Podle Sigrid Maria Gröbingerové přispíval korunní princ i do listu *Moniteurs der Ungarischen Regierung*⁸² vlastněného uherským liberálním novinářem a Rudolfovým uherským informátorem Gyulou Futtakym. Některé Rudolfovy příspěvky byly vydány zahraničním listy, ze kterých je *Neues Wiener Tagblatt* převzal, čímž se šéfredaktor snažil zamést stopy autorovy identity.

Jak již bylo řečeno, vycházely zkoumané články anonymně, výjimkou je Rudolfův první otištěný článek *Slezská panství arcivévodý Albrechta*, trilogie *Několik dní na Korfu a několik hodin v Albánii* a jeho první politický spis *O aktuální politické situaci*. Rudolf nepoužíval pseudonym ani novinářskou značku, své texty nechával buď bez podpisu, nebo se podepsal jako Autor (der Verfasser)⁸³ či písmeny *x. y. z.*⁸⁴ V jednom případě je Rudolfovi připisováno autorství textu, pod kterým je podepsán *Julius Felix*.⁸⁵

Autorka pracuje s bibliografií a překlady názvů článků korunního prince Rudolfa podle Brigitte Hamannové⁸⁶ a s články publikovanými v monografii *Politické dopisy příteli 1882–1889*.⁸⁷ S ohledem na zmíněné zdroje je možné alespoň naznačit rozsah Rudolfovy novinářské práce, který nemůže být nikdy v plnosti uchopen s dostatečnou jistotou. Rudolfovo autorství u dalších textů v listech *Neues Wiener Tagblatt*, *Wiener Tagblatt*, *Pester Lloyd*, *Schwarzgelb* či v českém německy psaném deníku *Politik* (a dalších) nemůže být dokázáno, lze je však předpokládat.

V níže přiložené tabulce jsou seřazeny relevantní články, brožury a jiné texty, které napsal korunní princ Rudolf k daným tematickým okruhům. Rozděleny jsou nejen podle druhu textu, ale zároveň podle nepochybnosti Rudolfova autorství a také periodika, ve kterém byly otištěny (pokud vyšly). U některých textů není možná přesná datace, je uveden alespoň rok sepsání či publikace. Texty pro tuto práci irelevantní byly vynechány; jedná se převážně o spisy z doby princova dospívání (jedinou výjimkou jsou texty *Slezská panství arcivévodý Albrechta* a *Situace Vídně a naše budoucnost*), dále o texty z oborů ornitologie a cestování (7 knih, 28 ornitologických příspěvků) a o pět princových příspěvků do sebraného díla Rakousko-uherská monarchie slovem a obrazem. Příspěvky nebyly tedy zařazeny do tabulky, jelikož jejich

---

⁸¹ B. HAMANN, *Kronprinz Rudolf: „Majestät, ich warne Sie...“*, s. 9.

⁸² S. M. GRÖBINGEROVÁ, *Korunní princ Rudolf*, s. 152.

⁸³ Např. ve spise *Rakouská šlechta a její konstituční povolání – napomenutí aristokratické mládeži*, v originále *Der Österreichische Adel und sein constitutioneller Beruf: Mahnruf an die aristokratische Jugend*, München 1878.

⁸⁴ Pod článkem *Šlechta v rotundě* (NWT, 21. 8. 1883).

⁸⁵ *Österreich-Ungarn und seine Alliancen. Offener Brief an S. M. Kaiser Franz Joseph I.*

⁸⁶ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 525–529; B. HAMANN (ed.), *„Majestät, ich warne Sie...“*, s. 449–452

⁸⁷ Julius, SZEPS (ed.), *Kronprinz Rudolf: politische Briefe an einen Freund 1882–1889*, Wien 1922.

primárním tématem není ani jeden ze zkoumaných okruhů, budou však použity k doplnění souvisejících informací.

	Články NWT	Články WT	Texty vydané v jiných periodikách	Texty, které nevyšly, či nebyly dokončeny	Brožury
Doložené autorství	<p>Jubilant z Pražského hradu, NWT 15. 8. 1883 (úvodník)</p> <p>Staré příčiny – nové důsledky, NWT 28. 8. 1883 (úvodník)</p> <p>Stráž na Litavě, NWT 19. 1. 1884 (úvodník)</p> <p>Kardinál kníže Schwarzenberg, NWT 29. 3. 1885</p> <p>Šlechta v rotundě, NWT 21. 8. 1883</p>	<p>Nekrolog císaře Viléma I., WT 11. 3. 1888 (úvodník)</p>	<p>Slezská panství arcivévody Albrechta, Wiener Zeitung 4. 11. 1877 (podepsáno)</p> <p>Poznámka k aktuální balkánské politice, prosinec 1885</p>	<p>Situace Vídně a naše budoucnost, 1775</p> <p>Fragment Slovanského memoranda, 1880 (nedokončeno)</p> <p>Katolizace Bosny (nevyšlo, předloha pro Szepsův článek Tichý spolek, NWT 25. 3. 1883</p> <p>Setkání císařů v Kroměříži, srpen 1885 (nevyšlo)</p> <p>Gastein a Kroměříž, 6. 8. 1885 (nevyšlo)</p> <p>Rozmluva s Bismarckem v březnu 1887 (nevyšlo)</p>	<p>O aktuální politické situaci v Rakousku, 1881 (podepsáno)</p> <p>Črty z rakouské politiky posledních let, 1886</p>
Doložené či předpokládané spoluautorství s Moritzem Szepsem	<p>Vznešení vandalové, NWT 18. 3. 1883</p> <p>Mešní proměna voskové masky, NWT 30. 8. 1883</p>	<p>Zahalená Marie Terezie, WT 14. 5. 1888</p>			<p>Rakouská šlechta a její konstituční povolání – napomenutí aristokratické mládeži (Mnichov 1878) *</p>
Předpokládané autorství (zmínky v korespondenci)	<p>Tiszovo probuzení NWT 31. 1. 1883</p>				<p>Rakousko-Uhersko a jeho spojenecká politika, otevřený dopis J. Felixe Jeho Výsosti císaři Františku Josefu I., Paříž 1888 (pseudonym)</p>

Tab. č. 1: Rozdělení textů korunního prince Rudolfa podle jistoty autorství, typu a jejich prezentace

* na tomto textu spolupracoval s Carlem Mengerem

Rudolf měl podle Martiny Winkelhoferové potenciál stát se nejmodernějším panovníkem své doby; měl pro to všechny předpoklady – intelekt, vzdělání, motivaci a byl dokonce i mimořádně oblíbený u obyvatelstva.⁸⁸ Nedostal však ani v dospělosti příležitost podílet se na vládních záležitostech a císař s ním odmítal hovořit o politických tématech. I ministerský předseda Taaffe a ministr zahraničí Gustav hrabě Kálnoky se zdráhali korunnímu princovi důvěřovat, proto také nebyl připouštěn k žádným diskrétním politickým jednáním. Rudolfovu situaci nejlépe vystihují tyto dva výroky: „*Nemám vůbec přehled, co se děje.*“ „*Oficiální místa mě téměř o ničem neinformují.*“⁸⁹ Opakovaně se přihlásil k myšlenkám liberální konstituční strany a stejně jako tato strana byl odsunut na pomyslnou vedlejší kolej, co se politické moci týče. František Josef I. syna povolával pouze k zahraničním záležitostem, jelikož byl Rudolf podle S. M. Gröbingerové díky svému příjemnému vystupování všude dobře přijat a stal se oblíbeným zástupcem monarchie.⁹⁰ Rudolf podnikl mnoho diplomatických misí, a to obzvláště během 80. let. V tomto období podnikl mimo jiné i již zmíněnou Orientreise, při které vyjednal s osmanským sultánem Abdülhamidem II. pokračování železničního spojení ze Soluně do Konstantinopole.

Přes nedostatečnou informovanost z oficiálních míst získával Rudolf řadu zpráv od vysoce postavených osobností či svých zahraničních (nejen) diplomatických kontaktů. I s ohledem na zjištěná fakta doporučoval Szepsovi témata článků a sám pro jeho list některá zpracoval. V roce 1882 vyšel Rudolfův první anonymní článek *Pár slov o spiritismu*⁹¹ odsuzující falešné praktiky médií. List se „na oplátku“ za princovy články staral o jeho image, otiskoval zmínky o jeho setkáních s vědci, o charitativní činnosti nebo výtažky z jeho projevů. Díky *Neues Wiener Tagblattu* jej veřejnost znala jako pilného, vzdělaného, světaznalého a lidumilného korunního prince.⁹²

Vztahy šéfredaktora dvorem nenáviděného židovsko-liberálního tisku a korunního prince zůstaly utajeny jen pár měsíců, a to přes všechnu jejich snahu, šifrování dopisů a tajná setkání po půlnoci.⁹³ Podle S. M. Gröbingerové nebyl korunní princ opatrný a spontánní provokativní výroky u něj zdaleka nebyly neobvyklé,⁹⁴ navíc si opakovaně stěžoval, že je jeho

---

⁸⁸ M. WINKELHOFEROVÁ, *Evropské panovnické rody v zrcadle svých skandálů*, s. 73.

⁸⁹ Cit. dle: B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 177.

⁹⁰ S. M. GRÖBINGOVÁ, *Korunní princ Rudolf*, s. 155.

⁹¹ RUDOLF, *Einige Worte über den Spiritismus*, Vídeň 1882.

⁹² B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 180.

⁹³ Brigitte, HAMANN (ed.), *Kronprinz Rudolf: „Majestät, ich warne Sie...“ Geheime und private Schriften*, München-Zürich 1998, s. 9.

⁹⁴ S. M. GRÖBINGOVÁ, *Korunní princ Rudolf*, s. 115.

pošta otevírána.⁹⁵ Ve snaze uchovat svou novinářskou činnost v tajnosti si korunní princ u Szepse dokonce objednal kousavou poznámku na svou osobu, aby se tak zmenšilo podezření, že stojí listu příliš blízko.⁹⁶

Szeps se přátelil s francouzskými politiky jako George Clemenceau či Léon Gambetta a v korunním princovi posílil zájem o Francii. Je jisté, že se Rudolf minimálně jednou setkal s Clemenceauem, a to v roce 1886 ve Vídni. Téhož roku se Szepsova dcera Sofie provdala za Clemenceauova bratra Paula – toto spojení s liberální Francií Szepsovi nepřátelé neviděli rádi. Tak se pro arcivévodu Albrechta stala Szepsova účast na pohřbu výše zmíněného Gambetty v roce 1882 záminkou pro kritiku. Arcivévoda šéfredaktora nazval v dopise Rudolfovi svobodným zednářem, židem a republikánem, což pro něj byly urážky vysokého kalibru.⁹⁷ V této době si byli podle Hamannové již Rudolf se Szepsem velmi blízcí, jelikož Rudolf Szepsovi doslovně přepsal výroky svého strýce proti němu a Gambettovi.⁹⁸ Jako odpověď na urážlivý dopis o Szepsovi a Gambettovi otiskl Szeps v *Neues Wiener Tagblattu* Rudolfovo (anonymní) vychválení Albrechtových vlastností, kterými arcivévoda v realitě očividně nedisponoval jako např. láskyplnost, laskavý vztah k Itálii (kterou porazil roku 1866 v bitvě u Custozy) či liberální smýšlení. Obešli tím cenzuru a vystavili Albrechta výsměchu.

Arcivévoda Albrecht císaře opakovaně varoval před údajně zhoubnými kontakty jeho syna, František Josef v Rudolfovi viděl jen „povídálka“ a nevěřil, že by Rudolf mohl dlouhodobě a srozumitelně psát.⁹⁹ Při prezentaci Díla korunního prince v roce 1885 se císař překvapeně zeptal maďarského básníka Jokaie: „*Jste si jist, že tu předmluvu napsal můj syn sám?*“¹⁰⁰ Tato poznámka zcela jasně dokazuje otcův nezáměr a neznalost schopností vlastního syna. Císař dostával všechny informace o Rudolfovi z druhé ruky a korunní princ s ním neměl možnost vlastní myšlenky prodiskutovat. Stoupence však Albrecht našel v ministerském předsedovi Taaffem, který si též domyslel, kdo za anonymními články stojí. Rudolf byl na každém kroku sledován, totéž je možné říct o jeho blízkých přátelích. Taaffe či policejní prezident Franz von Krauß tedy věděli o každém Rudolfově kroku a setkání. Přestože byla oficiálním důvodem princova sledování ochrana, snažil se Taaffe korunního prince hlavně usvědčit z idejí ohrožujících monarchii. Toto dokazuje jeho snaha nalákat Rudolfa přes Dr. Holuba ke spolupráci na novinových člancích, které by nejdříve pojednávaly o ornitologii, poté

---

⁹⁵ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 183.

⁹⁶ Tamtéž, s. 184.

⁹⁷ Tamtéž, s. 185.

⁹⁸ Tamtéž.

⁹⁹ S. M. GRÖBINGOVÁ, *Korunní princ Rudolf*, s. 53.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 174.

by se jej pokusili přesvědčit k sepsání politických textů, a tím jej usvědčili z podvratných aktivit.

Vývoj listů Neues Wiener Tagblatt a Wiener Tagblatt, mezinárodní situace

V 80. letech silně narůstal antisemitismus, Szeps se však musel potýkat i s dalšími problémy. Čas od času dal Taaffe nějaké vydání *NWT* zabavit, a způsobil tak Szepsovi značnou finanční škodu, roku 1883 zasáhl proti listu zákazem prodeje v trafikách. Na to však šéfredaktor zareagoval pronájmem stovek malých prodejen po celé Vídni a osm dní po Taffeeho „smrtícím úderu“ dokonce uspořádal galavečer. Pád listu byl (prozatím) odložen.

Protinacionalistické názory Rudolfovi brzy vynesly sympatie nadnárodně smýšlejících prohabsburských „černožlutých“ a liberálů, ale zároveň i nenávist antisemitů a nacionalistů všeho druhu. Přímý útok na korunního prince si nemohli dovolit, proto byly útoky mířeny na Szepse. Útoky byly oboustranné, od Moritze Szepse na straně jedné a Georga rytíře von Schönerera, vůdce německonacionálních antisemitů, na straně druhé a vedly k žalobě za urážku na cti. V říjnu roku 1885 byl Szeps odsouzen ke čtyřem týdnům vězení, ale nakonec mu byl Františkem Josefem trest zkrácen na půlku. Szepse rozhořčilo nejen obvinění samotné, ale také míra obliby Schönerera mezi Vídeňany a rozmach antisemitismu.¹⁰¹ Urážky osoby šéfredaktora nejen kvůli jeho židovskému původu nadále pokračovaly, i Rudolf byl napadán, a to většinou nepřímo pomocí narážek, jak je vidět v následujícím citátu: „*Vliv tisku vzrostl údajně natolik, že dokáže svůj terorismus šířit i ve velmi vysokých kruzích. Prý je to vidět [...] při vydávání jistých děl slovem a obrazem.*“¹⁰² Že zde Schönerer naráží na dílo *Rakousko-uherská monarchie slovem i obrazem*, jehož redakci Rudolf vedl a kterému se zkráceně říkalo *Dílo korunního prince*, je zřejmé.

V osmadvaceti letech, tedy roku 1886, začal Rudolf (konečně) dostávat oficiální informace od sekčního šéfa Kálnokyho ministerstva zahraničí – Ladislause von Szögyenyi-Mariche a pozdějšího c. a k. vyslance v Berlíně. Pln nadšení z vytoužené informovanosti sdělil korunní princ Szögyenyimu vše o svých kontaktech a aktivitách, aniž by tušil, že je jeho důvěrník placen z Berlína a informuje i Kálnokyho. Sekční šéf nebyl zdaleka jediný, kdo zásoboval Bismarcka informacemi; do sítě špiónů spadali patrně i někteří Rudolfovi příbuzní jako např. císařovnin bratr a Rudolfův strýc Ludvík. Szögyenyiho Rudolf podle Brigitte

¹⁰¹ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 194–195.

¹⁰² Cit. dle: Tamtéž, s.196.

Hamannové nikdy nepodezřival¹⁰³, a poskytl tím Kálnokymu i Bismarckovi informace nejen o utajovaných úzkých kontaktech v novinářské branži.

Pozice Moritze Szepse se zhoršila, když se v roce 1886 pohádal se svým vydavatelstvím. Szeps opustil *Neues Wiener Tagblatt* a zakoupil *Morgenpost*, který přejmenoval na *Wiener Tagblatt (1886–1901)*, navazující na tradici *Neues Wiener Tagblattu*, tím se však brzy přivedl na mizinu. Hned první číslo listu bylo zabaveno, list ztrácel odběratele a ani pomoc zámožných přátel korunního prince nestačila. Princ se snažil Szepsovu listu poskytovat unikátní informace, upadal kvůli tomu v čím dál větší podezření z blízkosti *Wiener Tagblattu*. Ani podpora barona Moritze Hirsche, velkorysého podporovatele židovské záležitosti žijícího v Bruselu, kterou Rudolf zprostředkoval, listu nestačila. Další vývoj periodika a Szepsovy kariéry nejsou pro tuto práci relevantní. Zbývá jen říci, že v posledních měsících života, v průběhu roku 1888, omezil Rudolf styky dokonce i s Moritzem Szepsem;¹⁰⁴ předznamenávalo to konec jeho novinářské, a dokonce i životní dráhy, o čemž pojedná čtvrtá kapitola.

Mnohonárodnostní monarchie neboli das Nationalitätenproblem

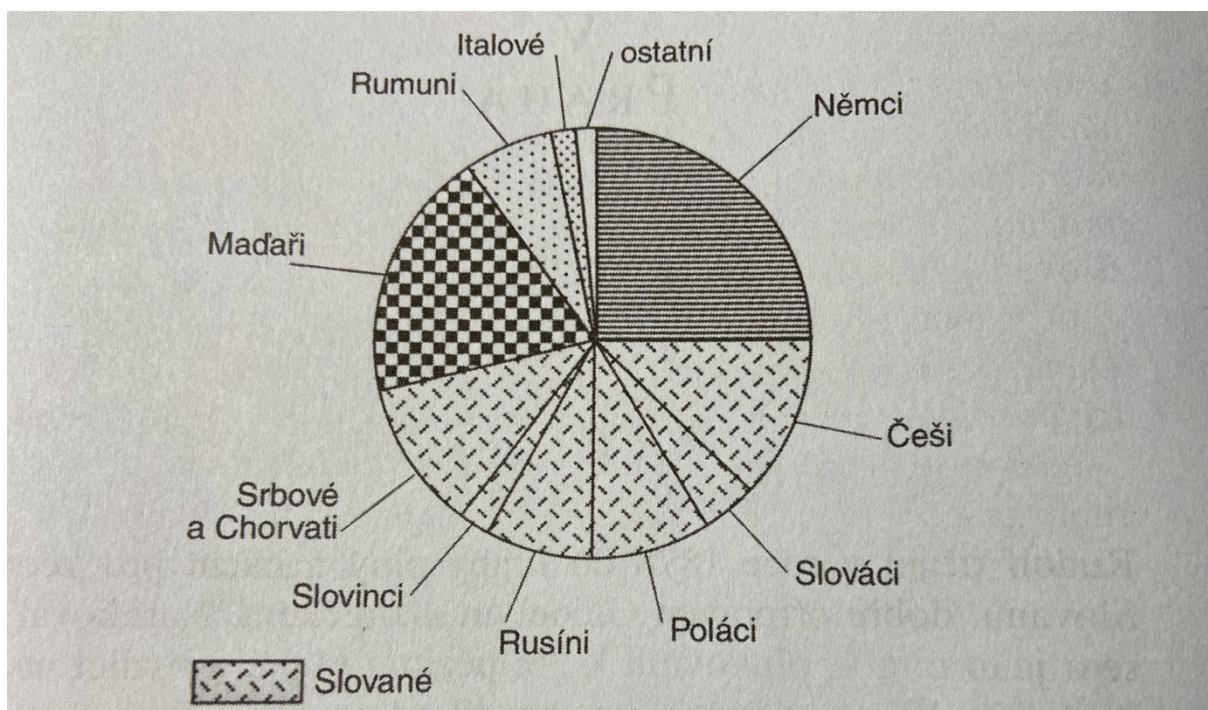
V této podkapitole bude zkoumán princův pohled na fungování mnohonárodnostní monarchie s ohledem na jednotlivé národy. Autorka se zaměří na stěžejní dobové problémy, a to konkrétně na Rudolfův postoj k nacionalismům v mnohonárodnostní monarchii (3.3.1.), princův názor na balkánskou otázku (3.3.2.) a na otázku náboženské tolerance spojené s židovskou otázkou (3.3.3). Za tímto účelem budou analyzovány v tabulce zmíněné texty, u každé z konkrétních problematik budou vysvětleny postoje korunního prince, případně oficiální politiky.

---

¹⁰³ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 307.

¹⁰⁴ S. M. GRÖBINGOVÁ, *Korunní princ Rudolf*, s. 202.

Postoj k nacionalistickým tendencím v mnohonárodnostní monarchii

Obr. 1. Početní zastoupení jednotlivých národností v Rakousku-Uhersku kolem roku 1900¹⁰⁵

Rudolf zastával nekompromisně protinacionalistický postoj.¹⁰⁶ Patřil mezi ty, kteří viděli rizika nacionalismu, a to nejen pro mnohonárodnostní stát, jakým bylo Rakousko-Uhersko, ale i pro spojenou Evropu.¹⁰⁷ Rudolfovým snem byl podle Brigitte Hamannové mnohonárodnostní a „mnohonáboženský“ rakousko-uherský stát, který by sloužil jako vzor tolerance.¹⁰⁸ Dunajská monarchie mohla podle princova názoru přežít jen na základě bratrství a tolerance, a proto jej mrzelo, že nadnárodním ideálům stojí v cestě především Maďaři svojí netolerantní maďarizační politikou vůči národnostním menšinám a neustálou snahou o zvýšení vlastních státních práv nad rámec daný dualismem.¹⁰⁹

Na Rudolfův postoj k nacionalismu vzpomínal spisovatel a novinář Karl Emil Franzos, který se s princem v 80. letech spřátelil, takto: „*On sám se nepovažoval za příslušníka toho či onoho národa. ‚Jsem Rakušan,‘ říkával s oblibou, a jako takový se také cítím. Neznám jiné měřítko než to, jakou hodnotu má daná národnost pro stát a jaký je její postoj ke státu. To je také jediné měřítko, které je pro Habsburky přípustné.*“ [...] „*Naše kultura je samozřejmě*

¹⁰⁵ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 142.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 193.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 10.

¹⁰⁸ B. HAMANN (ed.), *Kronprinz Rudolf: „Majestät, ich warne Sie...“*, s. 12.

¹⁰⁹ B. HAMANN (ed.), *Kronprinz Rudolf: „Majestät, ich warne Sie...“*, s. 272.

německá, svým původem však jsme totéž, co všechny staré evropské dynastie: Smíšená krev. ‘¹¹⁰ Princův postoj je tedy možné označit za velkorakouské vlastenectví. „Ačkoli (jsme) vznikli ze směsi, máme svůj osobitý ráz a svůj vlastní národní charakter. A mluvíme německy!“¹¹¹

Na boje mezi Němci a Čechy, Maďary a Chorvaty, Poláky a Rusíny i křesťany a židy reagoval apelem k toleranci.¹¹² V dopise Moritzi Szepsovi z 26. června 1882 píše: „[...] shledávám národnostní a rasovou nenávist jako obrovský krok zpátky.“¹¹³ Za příčinu toho, že v Předlitavsku ani v Zalitavsku nevládnou dobré vztahy mezi obyvateli různých národností, považuje nenávist panující mezi jednotlivými národy, tíhnutí k jinému územnímu celku a neobratně vedenou politiku.¹¹⁴ Ve svém spise *O aktuální politické situaci v Rakousku*¹¹⁵ varuje korunní princ před následky národnostních bojů: „Zástupci různých národností proti sobě stojí každým dnem příkřeji, jejich boje hrozí nepokoji a nejistotou a celé říši škodlivým vzrušením ve všech vrstvách obyvatelstva.“¹¹⁶

Korunní princ Rudolf zavrhoval velkoněmeckou ideu, od 60. let opět ožívající touhu po spojení německých států pod pruskou záštitou.¹¹⁷ Hlavním mluvčím německonacionálního hnutí byl Georg von Schönerer, který, jak již bylo zmíněno, v 80. let útočil na korunního prince, Moritze Szepse i na další Rudolfovy přátele. Schönerer shrnul odlišnost tzv. černožlutých a německých nacionalů v tomto citátu: „Jestliže zde jeden z poslanců spojené levice razil heslo ‚my gravitujeme k Vídni‘, pak to přirozeně znamená gravitaci k vídeňskému Hradu. To dokazuje, že tato strana je černožlutá. My, já a moji straníci, my negravitujeme k Vídni, nýbrž všude tam, kde jsou Němci.“¹¹⁸

Rudolfa lze řadit mezi výše zmíněné černožluté, protože jako velkorakouský vlastenec vystupoval už v mládí. Ovlivněn Adolfem Fischhofem psal sedmnáctiletý Rudolf ve svém článku *Situace Vídně a naše budoucnost* v roce 1875 o úkolu německého lidu, který má vzdělávat nedovyvinuté balkánské Slované: „Proto je velkým úkolem Rakouska a smyslem jeho existence ovládnout Jihoslovany, nejdříve duševně a poté fakticky, vychovat je, a tím je dovést na jejich vrchol.“¹¹⁹ Korunní princ dodává, že toto ovládnutí má proběhnout na mírové bázi.

¹¹⁰ Cit. dle: B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 224.

¹¹¹ Cit. dle: Julius, *FELIX, Österreich-Ungarn und seine Alliancen. Offener Brief an S. M. Kaiser Franz Joseph I.*, s. 210.

¹¹² B. HAMANN (ed.), *Kronprinz Rudolf „Majestät, ich warne Sie...“*, s. 11.

¹¹³ J. SZEPS (ed.), *Kronprinz Rudolf: politische Briefe an einen Freund 1882–1889*, s. 14

¹¹⁴ *Skizzen aus der österreichischen Politik der letzten Jahre*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 171

¹¹⁵ *Über die gegenwärtige politische Situation in Österreich*. In: HAMANN (ed.), 1998, s. 55–78

¹¹⁶ Cit. dle: *Über die gegenwärtige politische Situation in Österreich*. In: HAMANN (ed.), 1998, s. 56

¹¹⁷ O. URBAN, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982, s. 183.

¹¹⁸ O. URBAN, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982, s. 364.

¹¹⁹ Cit. dle: *Die Lage Wiens und unsere Zukunft* In: HAMANN (ed.), 1998, s. 416

Rudolf sice označuje Vídeň za nejuvýchodnější bod německého vzdělání a německý element v Rakousku za ten nejuvzdělanější, a proto také vládnoucí element,¹²⁰ ovšem dodává, že se jedná o německé Rakušany, jejichž anšlus k německé říši by jim pocit jednoty nepřinesl. Dále píše, že Němci jsou odlišným národem a liší se od německých Rakušanů ve zvyklostech, bytí, charakteru i vzhledu: „*Jsme Rakušané, jen to a nic jiného a ti, kteří mluví o Prusech, jsou jen školáčci, kteří se pokryteckou a zbabělou cestou snaží vystoupat do údajně vyšší třídy!*“¹²¹

Před plánovanou návštěvou Berlína na sklonku února roku 1883 korunního prince varoval prastrýc Albrecht, se kterým Rudolf v politice naprosto nesouhlasil, před nebezpečím příliš úzkého spojení s Německem. Arcivévoda byl toho názoru, že by „*Rakušané klesli na úroveň Prusů druhé třídy a korunní země by spadly pod moc Německa.*“¹²² Z poznámek, které ze setkání s Bismarckem korunní princ pořídil,¹²³ vyplývá, že se jej německý kancléř snažil získat pro svou politiku, jejímiž hlavními cíli bylo např. pokračování spolupráce v rámci Trojspolku, vojenského spojení uzavřeného 20. května 1882 mezi Německem, Itálií a Rakouskem-Uherskem, od kterého si Bismarck sliboval, že posílí pozici Německa v případě ozbrojené konfrontace s Francií a bude protiváhou možného francouzsko-ruského spojení.¹²⁴

Bismarck mluvil o radosti, kterou mu silící spolupráce Rakouska a Německa přináší; podle něj taková aliance naplňovala přání obou národů a byla jediným nástrojem, který udrží republikánské tendence na uzdě. Mluvil také o společné řeči a kultuře, jen Uhry podle něj brání ještě užšímu propojení obou národů.¹²⁵ Rudolf dal kancléři najevo, že se v politickém názoru zcela neshodnou, držel se rad prastrýce Albrechta a zachoval si odstup.

Co se týče rakouských Němců, byl korunní princ toho názoru, že pro ně před nástupem Taaffeho kabinetu panovala v Předlitavsku ideální situace. „*Do roku 1879, dokud byli Němci v Předlitavsku na vrcholu státního zřízení, čekaly je v Rakousku dobré časy a do takové míry uspokojivé postavení, že je i vítězství bratrů v (německé) Říši pod hohenzollernským vedením bez následku mýjela. Zcela jiná situace nastala s příchodem Taaffeho vlády, Němci byli potlačeni, jsou škádleni, trápeni a jejich city jsou zraňovány; lidové masy jsou nespokojeny, věří však prozatím v budoucnost Rakouska.*“¹²⁶ Podle korunního prince bylo daleko větším problémem nedostatečné vlastenectví a tíhnutí rakouských Němců k Německu, než „*zlostné*

¹²⁰ Cit. dle: *Die Lage Wiens und unsere Zukunft* In: HAMANN (ed.), 1998, s. 415.

¹²¹ Cit. dle: J. FELIX, *Österreich-Ungarn und seine Alliancen*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 210.

¹²² B. HAMANN, *Kronprinz Rudolf: „Majestät, ich warne Sie...“*, s. 79.

¹²³ *Eine Unterredung mit Bismarck im Februar 1883*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 80–83.

¹²⁴ A. SKŘIVAN, *Lexikon světových dějin 1492–1914*, s. 343–344.

¹²⁵ *Eine Unterredung mit Bismarck im Februar 1883*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 81.

¹²⁶ Cit. dle: *Skizzen aus der österreichischen Politik der letzten Jahre*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 162.

výkřiky Čechů na severu a Slovinců na jihu.¹²⁷ „Bolestné výkřiky k bratrům v německé říši, podkopávání rakouských pocitů u českých Němců [Deutschböhmen] a konec konců i našich ostatních Němců by se mohlo i přes úzké spojení s Německem stát nepříjemným.“¹²⁸ Odsuzoval ty, kteří „svou vlajku vyměnili jako kapesník a běží za dobyvatelem a utlačovatelem své vlasti“¹²⁹ a označoval je za zbabělé a nečestné. Korunní princ píše, že se i přes věrnost německých Rakušanů prosazují hlavně u dospívající mládeže sympatie pro anšlus k velkoněmecké říši a vzdání se nedostatečně životaschopného Rakouska. Dokud bude aliance Německa a Rakouska-Uherska pevná, neprosadí se podle Rudolfa touha německých Rakušanů po určité formě „dobrovolného anšlusu“ k velkému Německu.¹³⁰ „Fakt, že je velké Německo naším sousedem, dělá situaci nebezpečnou.“¹³¹

Druhý rozhovor korunního prince a kancléře, který proběhl v březnu roku 1887, tedy čtyři roky po první rozmluvě, ze které korunní princ zapsal své dojmy, byl veden ve značně zhoršené atmosféře. Vztahy mezi Rakouskem-Uherskem a Německem byly v této době velmi obtížné,¹³² jelikož se Bismarck snažil Rakousko-Uhersko přemluvit k rozdělení sfér vlivu na Balkánském poloostrově poté, co byl sesazen Alexandr Bulharský a ruská armáda převzala kontrolu nad Bulharskem. Tento krok se Bismarckovi nezdařil, a tak deklaroval, že Prusko nebude podporovat Rakousko-Uhersko ve válce. Rudolfovy naděje na německou vojenskou podporu rakouské mise na Balkáně, kvůli kterým podporoval spojenectví, ztroskotaly a korunní princ přestal věřit Bismarckově politice. V textu *Rakousko-Uhersko a jeho spojenecká politika – Otevřený dopis J. Felixe Jeho Výsosti císaři Františku Josefovi I.*, jehož autorství je přisuzováno korunnímu princovi, považuje autor další spojenectví s Německem za zbytečné a odrazuje od něj: „[...] veličenstvo, kde v této vychvalované spojenecké smlouvě se nachází vaše výhoda?“¹³³ Dále se autor otevřeného dopisu vymezuje proti tomu, aby se z Rakouska stal „Bismarckův míček na hraní“¹³⁴ a z císaře pouhý hlídač na Balkáně.¹³⁵ „Julius Felix“ varuje: „Veličenstvo, Vaše aliance s Německem a Itálií je nerozumná a Rakousko v ní hraje jen směšnou a ke zničení vedoucí roli podvedeného. Bismarck Vás táhne na Balkán, a to znamená rozpuštění a pád!“¹³⁶ Cestu k zachování statutu velmoci viděl Rudolf v ukončení orientální politiky a ve spojení

¹²⁷ Cit. dle: *Skizzen aus der österreichischen Politik der letzten Jahre*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 163.

¹²⁸ Tamtéž.

¹²⁹ Cit. dle: J. FELIX, *Österreich-Ungarn und seine Alliancen*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 209.

¹³⁰ Cit. dle: *Skizzen aus der österreichischen Politik der letzten Jahre*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 162.

¹³¹ Cit. dle: B. HAMANN, *Kronprinz Rudolf: „Majestät, ich warne Sie...“*, s. 162.

¹³² Tamtéž, s. 181.

¹³³ Cit. dle: J. FELIX, *Österreich-Ungarn und seine Alliancen*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 207.

¹³⁴ Cit. dle: Tamtéž, s. 213.

¹³⁵ Tamtéž, s. 203.

¹³⁶ Cit. dle: Tamtéž, s. 218.

s Francií a Ruskem, které považoval za „jediné oprávněné spojenectví, jelikož má každá strana vlastní pole působnosti, ohraničenou oblast zájmu a mise, které se od sebe liší.“¹³⁷

„Že chovám velké sympatie k nejpočetnější části naší monarchie, ke všem Slovanům, prohlašuji koneckonců naprosto otevřeně.“¹³⁸ Korunní princ viděl budoucnost Rakouska ve vztahu ke Slovanům již v sedmnácti letech, jak ukazuje výňatek z jeho článku *Situace Vídně a naše budoucnost* z roku 1775: „Slovanům patří budoucnost, i přes to může Rakousko přetrvat, pokud správně vyplní svou úlohu a postaví se na vrchol Jihoslovanů a stane se mocnou Podunajskou říší.“¹³⁹ Jeho názor se nezměnil, jak ukazuje úryvek z jeho připravovaného *Slovanského memoranda*, ani v pozdějších letech: „Slované, ať už patří k jakémukoliv kmeni, mají před sebou díky svému charakteru mocnou budoucnost a ve státě, jakým je Rakousko, by bylo šílenstvím provozovat politiku, která by Slovanů nezohledňovala.“¹⁴⁰

Rudolfovo slavjanofilství a volání po větších právech pro slovanské národy však mělo politický motiv; zastával se sice Slovanů, ale ne z národnostních pohnutek. Francie a Anglie podle korunního prince mylně chápaly rakouskou politiku na Balkáně, podle Rudolfa bylo hlavní misí Rakouska „přinést Východu kulturu“.¹⁴¹ Ve zlepšení sociální, hospodářské a kulturní situace Slovanů společně s navýšením jejich práv na úroveň Němců a Maďarů viděl korunní princ jedinou možnou cestu k další expanzi na Balkán. „Podunajská monarchie musí sahat až k moři, po Soluň, toho lze dosáhnout jen ze slovanské polohy.“¹⁴² Proto píše korunní princ ve svém článku *Staré příčiny – nové důsledky*: „Musí jim být zajištěno lepší postavení, aby věrné kmeny jako Češi a mnozí další nám zůstaly příznivě nakloněny a aby se u jižních Slovanů, zvláště těch nových, taková přízeň vyvinula.“¹⁴³

Ve výše zmíněném článku komentuje korunní princ také dvojí postavení Slovanů v monarchii. Češi a Poláci disponují podle Rudolfa značnou mocí: „Poláci si, v očekávání znovuzrození jejich království, vytvořili samostatnou Halič, Češi a Slovinci dále posilují svůj nacionalismus a snaží se využít jim nakloněné doby.“¹⁴⁴ Jihoslovanům nebylo podle korunního prince v monarchii nikdy moc dopřáno: „[...] v Dalmácii drží napjaté otěže generál,“¹⁴⁵ Bosna s Hercegovinou jsou podle něj řízeny centralističtější než jiné provincie a „Chorvatsko a

¹³⁷ Cit. dle: J. FELIX, *Österreich-Ungarn und seine Alliancen*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 221.

¹³⁸ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 142.

¹³⁹ Cit. dle: *Die Lage Wiens und unsere Zukunft*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 417.

¹⁴⁰ Cit. dle: *Entwurf zu einer Flugschrift über die Slawen in der Monarchie*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 53.

¹⁴¹ Cit. dle: B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 277.

¹⁴² Cit. dle: *Entwurf zu einer Flugschrift über die Slawen in der Monarchie*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 54.

¹⁴³ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 142.

¹⁴⁴ Cit. dle: *Alte Ursachen – neue Folgen*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 103.

¹⁴⁵ Cit. dle: Tamtéž.

Slavonie strádají pod uherským jhem. “¹⁴⁶ Zvýrazňuje protiklad mezi dvěma skupinami národů, dodává princ: „A za hranicemi, tam se Čechům a Polákům daří tak překrásně dobře, řídí Rakousko a dělají, co se jim zachce.“¹⁴⁷

Korunní princ také opakovaně kritizoval jednání Maďarů a jejich tvrdou národnostní politiku vůči menšinám. Na území Zalitavska žilo vedle Němců a Maďarů dalších šest národnostních menšin; jednalo se o Slováky, Rumuny, Rusíny, Srby, Chorvaty a Slovinci. Rudolf považoval za pozoruhodné, že k pěti milionům Maďarů přibýly maďarizováním Němců a židů další tři miliony,¹⁴⁸ Oceňoval také to, že si „v neuvěřitelně krátkém čase Maďaři vytvořili vlastní státní útvar se vším, co k tomu patří a dosáhli plné samostatnosti, nepřetržitě a čím dál tím více se osvobozují od Vídně.“¹⁴⁹ Dále komentuje, že vedle vlastního státu mají vlastní moře, armádu, cílevědomou centralistickou vládu budující železnice, školy a mnoho dalšího, zkrátka: „vše, co chybělo, bylo postaveno z ničeho (na zelené louce)“.¹⁵⁰ Zároveň však Rudolfa nelze označit za příznivce nacionálního hnutí Maďarů.¹⁵¹ Jako příklad jeho kritiky slouží odsouzení tzv. Hentziho aféry¹⁵², při které se střetli velkorakousky a nacionalisticky smýšlející představitelé armády. „Hentziho aféra byla velkou chybou, jelikož žádná jiná země nepotřebuje tak nutně silnou armádu jako právě Uhry, které mohou vydržet nápor ostatních národů jen tak dlouho, dokud nezeslabené Rakousko a jeho armáda stojí za nimi.“¹⁵³ Korunní princ zároveň odsuzoval i nárůst antisemitismu v Uhrách, připisoval jej reakcionářským silám a především aristokracii.¹⁵⁴

V létě roku 1883 zmítala Uherskem krize. Kromě toho, že po vlně protizidovských nepokojů vznikla Uherská antisemitská strana, požadovali Chorvaty i čím dál tím více národnostních práv a obnovení Chorvatského království společně s odpojením od Uher. Problematika separačních tendencí jednotlivých národů bude přiblížena v kapitole o princově názoru na dualismus.

---

¹⁴⁶ Cit. dle: *Alte Ursachen – neue Folgen*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 104.

¹⁴⁷ Cit. dle: Tamtéž.

¹⁴⁸ *Skizzen aus der österreichischen Politik der letzten Jahre*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 166–167.

¹⁴⁹ Cit. dle: Tamtéž, s. 166.

¹⁵⁰ Cit. dle: Tamtéž, s. 167.

¹⁵¹ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 263.

¹⁵² Hentziho aféra je soubor událostí reagující na incident, který se stal na výročí dobytí Budy 21. 5. 1889, kdy generál Jansky se svými důstojníky ověnčili hroby padlých obránců dnešní Budapešti. Jednalo se o generála Heinricha Hentziho a jeho spolubojovníky, kteří padli při obraně Budy před povstaleckou maďarskou armádou. V Budapešti propukly demonstrace proti generálu Janskému, na které reagoval předseda uherské vlády Tisza prohlášením, že se Jansky zachoval nekorektně a bez taktu, dále sdělil, že budou zavedena masová opatření, aby se podobné věci neděly. Jansky nabídl svou rezignaci, která byla zamítnuta. V Rakousku se spustila vlna protidemonstrací a poté, co arcivévoda Albrecht pronesl v Sarajevu přípitek na toto téma, se situace v Uhrách ještě vyostřila, Tisza dokonce nabídl demisi, která nebyla přijata. (J. SZEPS, *Politische Briefe an einen Freund*, s. 209.)

¹⁵³ B. HAMANN, *Kronprinz Rudolf: „Majestät, ich warne Sie...“*, s. 135.

¹⁵⁴ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 258.

Balkánská otázka

Rakousko-Uhersko bylo do roku 1914 po Rusku největším územním celkem v Evropě a v počtu obyvatel se na konci 19. století nacházelo na třetím místě. Přesto se jednalo o nejméně konsolidovaný mocenský celek¹⁵⁵ také proto, že byla monarchie rozdělena do osmnácti zemí (za devatenáctou by se dalo označit od roku 1878 okupované území Bosny a Hercegoviny), které obývalo jedenáct minimálně různých národů.

Četné porážky nejen na poli válečném, ale i diplomatickém spolu s komplikovaným vnitřním vývojem způsobily ztrátu části území a po sjednocení Itálie a sjednocení Německa i ztrátu role rozhodující středoevropské mocnosti.¹⁵⁶ Rakousko v té době obrátilo svou pozornost k balkánské (v dobové terminologii označované také jako orientální) otázce, která byla do té doby vnímána jako druhotná.¹⁵⁷ Své zájmy v jiných oblastech totiž Vídeň již nemohla prosadit. Na Balkánském poloostrově ale narazila na ruské zájmy.

Rakousko-ruské soupeření nevzniklo z ničeho nic. Původní politika spolupráce byla vážně narušena Krymskou válkou, ve které Rakousko vystoupilo proti svému někdejšímu spojenci, protože odmítlo akceptovat a podporovat jeho přehnané nároky vůči Turecku. Přes jistá zmínění napětí, jejichž vrchol představoval Bismarckem zprostředkovaný Spolek tří císařů z roku 1873, byly další spory jen otázkou času.

V roce 1875 vypuklo v Hercegovině povstání proti turecké nadvládě, které se v dalším roce rozšířilo na značnou část Balkánského poloostrova. Rusko se prohlásilo za ochránce povstalců a vyhlásilo Turecku válku. Tzv. velkou východní krizi let 1875–1878, která vedle mnohých povstání či vojenských střetů zahrnovala i vyhlášení nezávislosti několika států, ukončila porážka Ruska a podpis Berlínské smlouvy jako výsledek Berlínského kongresu. Tato smlouva Rakousku-Uhersku přičkla správu Bosny a Hercegoviny, které byly od roku 1878 okupovány, což se neobešlo bez krveprolití. Rakušané na Balkáně nebyli vnímáni jako zachránci před tyranskými Turky, což dokazují četná povstání a nepokoje v okupované Bosně a Hercegovině, jejichž potlačení stálo Rakousko-Uhersko hodně krve a peněz.¹⁵⁸ Bosna a Hercegovina se fakticky staly součástí Rakouska-Uherska, ale zároveň zůstávaly integrální částí turecké říše. V monarchii tím dále vzrostl podíl Slovanů, kteří byli nejpočetnější skupinou obyvatelstva již před okupací.

---

¹⁵⁵ V. VEBER, *Dějiny Rakouska*, s. 443–444.

¹⁵⁶ O. URBAN, *Česká společnost 1848–1918*, s. 312.

¹⁵⁷ *Tamtéž*, s. 313.

¹⁵⁸ Cit. dle: *Skizzen aus der österreichischen Politik der letzten Jahre*, in: HAMANN (ed.), 1998, s.152.

Po Berlínském kongresu se zájmy Ruska na jedné a Rakouska-Uherska s Německem na druhé straně rozešly a roku 1879 byla uzavřena tajná obranná dohoda mezi Rakouskem-Uherskem a Německem známá také jako Dvojspolek. Smlouva obě země zavazovala k vojenské pomoci v případě útoku Ruska a k neutralitě v případě napadení jinou mocností. Skřivan označuje formulaci smlouvy za úspěch ministra zahraničních věcí Andrásyho,¹⁵⁹ jelikož zajistil Rakousku-Uhersku vojenskou podporu v případě napadení Ruskem a zároveň se vyhnul nutnosti podpořit vojensky Německo v případě jeho války s Francií.¹⁶⁰ Smlouva byla uzavřena na pět let a v roce 1883 prodloužena do roku 1889. Text smlouvy byl zveřejněn teprve v roce 1888, když po Bulharské krizi zanikl druhý Spolek tří císařů a vystupňoval se antagonismus mezi Ruskem a Rakouskem.

*

„*Dunajská říše se musí rozprostírat až k moři, k Soluni; toho lze dosáhnout jen ze slovanské pozice.*“¹⁶¹ Citát z Rudolfova připravovaného Slovanského memoranda, ze kterého se v následníkově pozůstalosti dochoval jen koncept, ukazuje důvod jeho podpory okupace Bosny a Hercegoviny – jediného vítězného tažení z doby vlády Františka Josefa. V tomto bodě se dokonce rozcházel i se svými liberálními přáteli, kteří byli proti obsazování území na Balkánu. „*Dunaj vytéká od nás. Balkánský poloostrov s námi je spojený a západní kultura vyhraje oproti moskevské nekultuře.*“¹⁶² Roli v Rudolfově přesvědčení o správnosti okupace hrály také osobní sympatie k jeho nadřízenému – zemskému veliteli v Čechách, generálu Josefu von Philippovich, který v roce 1878 velel operaci s cílem obsadit Bosnu a Hercegovinu. Koho princ zrovna obdivoval, ten měl jeho bezmeznou podporu, jak se ukázalo v jeho životě mnohokrát. Rudolf doufal v uskutečnění kulturní mise na Balkáně, proto prozatím podporoval Dvojspolek. Kdyby totiž Rakousko-Uhersko mohlo počítat s německou podporou proti Rusku, znamenalo by to pomoc pro intervenci na Balkáně.

Nebezpečí rakousko-ruského spojení a možnost války shrnuje korunní princ ve svém článku *Setkání císařů v Kroměříži* ze srpna roku 1885. Z něj vyplývá, že Rusům nevěřil a domníval se, že ve chvíli, kdy se jeho otec objímá s carem v Kroměříži, dodává Rusko množství zbraní a munice do Srbska a Bosny a připravuje protirakouské povstání. Rudolf byl přesvědčen, že se nelze přátelsky domluvit s Ruskem, dokud bude Rakousko-Uhersko usilovat o aktivní politiku na Balkáně.¹⁶³ „*Dokud máme aspirace na provincie na Balkánu a na účast v Orientu,*

---

¹⁵⁹ Aleš, SKŘIVAN, *Lexikon světových dějin 1492–1914*, Praha 2002, s. 86.

¹⁶⁰ Tamtéž.

¹⁶¹ Cit. dle: B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 143.

¹⁶² B. HAMANN, *Kronprinz Rudolf: „Majestät, ich warne Sie...“*, s. 144.

¹⁶³ B. HAMANN, *Kronprinz Rudolf: „Majestät, ich warne Sie...“*, s. 135.

tak nemůžeme počítat s pravým přátelstvím s Ruskem. [...] zatímco se císař s carem zapřísahají k přátelství, ruští diplomaté se snaží podkopat postavení prorakouského krále Milana, financují agitační skupiny v Bulharsku a Černé Hoře, posílají emisary a zásilky zbraní na srbské a bosenské hranice, a připravují tím plánované povstání v rakouských okupačních územích a v Srbsku.¹⁶⁴ Rakušané se podle korunního prince buď musí vzdát jakéhokoli mocenského vlivu v Orientu, nebo se připravit na těžký a nevyhnutelný boj.

Korunní princ byl toho názoru, že je třeba vést politiku tak, aby byl uchován mír, ale zároveň se připravit na eventualitu války. Jako cíl Rakouska-Uherska vidí uchování mocenského postavení v evropském Orientu a vytvoření co nejlepší a nejvýhodnější situace pro případný útok. Rudolf navrhoval zasadit se o připojení Východní Rumélie k Bulharsku pod vládou knížete Alexandra Battenberského, Srbsku za to postoupit bulharskou vidinskou oblast, Rumunům slíbit Besarábii a Řecku určité územní zisky jako odměnu za tajnou dohodu, že Rakousku-Uhersku pomohou proti Turecku.¹⁶⁵ Tím Rakousko-Uhersko ukáže, že jedná v zájmu balkánského lidu a z utlačitele se stane zachráncem malých států. Zároveň tak bude nastavena nejvýhodnější situace pro zahájení války, v níž by Srbsko, Rumunsko, Bulharsko i Řecko byly přirozenými spojenci Rakouska-Uherska a celá armáda by mohla být soustředěna na ruskou „frontu“. Jinak se Bulharsko a Východní Rumélie spojí díky Rusku, které tak rozšíří sféru svého vlivu, načež se v poraženém Srbsku dostanou k moci místo Rakousku-Uhersku nakloněného krále Milana proruský orientované kruhy a opoziční dynastie Karadjodjevićů. Taková situace by pro Rakousko-Uhersko znamenala nepřátelské Srbsko hned vedle vlastní hranice.

Tři týdny po setkání císařů v Kroměříži vypuklo povstání ve Východní Rumélii, po kterém zdejší Bulhaři proklamovali spojení s Bulharským knížectvím. Kníže Alexander byl tak fakticky přinucen ke slavnostnímu vyhlášení spojení obou částí Bulharska¹⁶⁶. Srbsko vidělo v této situaci příležitost pro vlastní územní zisky na území Makedonie a zaútočilo na Bulharsko, bylo ovšem na hlavu poraženo a před úplnou porážkou jej zachránila intervence Rakouska-Uherska, které pohrozilo vojenským vystoupením na straně Srbska,¹⁶⁷ následně bylo uzavřeno příměří. *„Povstání v Rumélii a srbsko-bulharská válka nás nutí více než jindy vést energickou a cílevědomou politiku v Orientu, jedno je však jasné, konflikt mezi Rakouskem-Uherskem a Ruskem je nutným výsledkem komplikací na Balkáně.“¹⁶⁸*

¹⁶⁴ Cit. dle: *Kaiserzusammenkunft in Kromsauer*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 136–137.

¹⁶⁵ *Notiz zur aktuellen Balkanpolitik*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 140–141.

¹⁶⁶ Jan, RYCHLÍK – Ivan, PAVLOV – Vladimír Goergiey, PENČEV – Emilia, ANGELOVA – Svetlana, BAJČINSKA, *Dějiny Bulharska*, Praha 2016, s. 241.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 243.

¹⁶⁸ Cit. dle: *Notiz zur aktuellen Balkanpolitik*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 140.

Od roku 1887 už korunní princ Bismarckově politice nevěřil. Bismarck jednal za zády Rakouska-Uherska s Ruskem a Rudolf si uvědomoval, že by mohla nastat situace, kdy by monarchie musela čelit vojenské síle Ruska bez německé pomoci. Navíc si Bismarck z Rudolfova strachu z války během jejich rozhovoru v březnu roku 1887 dělal legraci. Přitom je známo, že byla v létě stejného roku mezi Německem a Ruskem tajně podepsána Zajišťovací smlouva o neutralitě, v níž se o obě mocnosti zavazovaly k neutralitě v případě napadení třetí zemí a zároveň v ní Německo akceptovalo ruské zájmy na Balkáně¹⁶⁹, princova nedůvěra vůči Bismarckově politice a obavy z války tedy byly opodstatněné.

Pokračovat v balkánských aktivitách by podle Rudolfa znamenalo pád habsburské monarchie.¹⁷⁰ Korunní princ proto volal po sblížení s Ruskem i na úkor ztráty Bosny a Hercegoviny či vlivu na Balkáně. Doufal ve spojenectví s Francií, aby Rakousko-Uhersko v případě války nezůstalo samo. Dále navrhoval, aby z malých balkánských států vznikla nárazníková zóna mezi Ruskem a Rakouskem-Uherskem.¹⁷¹ Další z možných plánů rozvádí ve svém spise *Črty z rakouské politiky posledních let z roku 1886*: „*Poté, co bude Rusko poraženo, musí být Rumunskem navždy odděleno od Balkánu.*“¹⁷² Ostatní balkánské země, chráněné rumunskou hradbou, by mohly nezávisle vzkvétat v blízkosti Rakouska-Uherska.¹⁷³ Zaujal jej také plán srbského krále Milana a vyslance v Srbsku hraběte Rudolfa Khevenhüllera, kteří chtěli pod patronací Rakouska-Uherska vytvořit Velkosrbsko připojením Bosny a Hercegoviny k Srbsku.¹⁷⁴

O situaci na Balkáně byl Rudolf dlouhodobě velmi dobře informován, a to hlavně díky kontaktům s Milanem Srbským, Alexandrem Bulharským či vyslancem Khevenhüllerem. O jednom ze setkání s králem Milanem napsal Szepsovi v dopise: „*Jedli jsme sami dva, dal jsem mu hodně perlivého burgundského; In vino veritas! a on se rozmluvil a mohl jsem z něj vymámit hodně, a to skutečně zajímavých věcí.*“¹⁷⁵

Korunní princ kritizoval politiku ministra zahraničí Kálnokyho: „*Hrabě Andrassy by byl na [jeho] místě lepší, ale jak mi sám řekl, nechce ho tam císař.*“¹⁷⁶ Rudolf Kálnokyho varoval před situací na Balkáně a kritizoval rusko-rakouské spojenectví. Roku 1886 byl Alexandr

¹⁶⁹ A. SKŘIVAN, *Lexikon světových dějin 1492–1914*, s. 399.

¹⁷⁰ *Eine Unterredung mit Bismarck im März 1887*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 185–186.

¹⁷¹ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 275–276.

¹⁷² Cit. dle: *Skizzen aus der österreichischen Politik der letzten Jahre 1887*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 159.

¹⁷³ Tamtéž.

¹⁷⁴ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 277.

¹⁷⁵ Cit. dle: J. SZEPS (ed.), *Kronprinz Rudolf: politische Briefe an einen Freund 1882–1889*, 1922, s. 63.

¹⁷⁶ Cit. dle: B. HAMANN, *Kronprinz Rudolf: „Majestät, ich warne Sie...“*, s. 143.

Bulharský sesazen, Milan Srbský byl oslaben a Khevenhüller odvolán; Kálnokyho politika postupně ztrácela odpůrce. Roku byla 1887 prodloužena trojspolková smlouva, kterou Rudolf sice zprvu podporoval a považoval za užitečnou, ale po balkánské krizi z let 1886–1887, kdy Bismarck odmítl podpořit balkánskou politiku habsburské monarchie ozbrojenými silami, už korunní princ neviděl důvod prodlužovat smlouvu a vnímal ji jako zbytečnou, a dokonce i nebezpečnou pro zájmy Rakouska-Uherska.¹⁷⁷ „Naši vnuci již na mapě uvidí svobodnou Balkánskou říši, která však bude muset být, podle toho, jak se věci nyní mají, nakreslena na krvavě rudém papíře.“¹⁷⁸ „[...] časy, kdy byly země bez souhlasu obyvatel anektovány, jsou pryč!“¹⁷⁹

Náboženská tolerance a židovská otázka

Szepts připsal korunnímu princovi autorství článku *Wachsmaske – Messwechsel*,¹⁸⁰ jehož název by se dal přirovnat k českému jazykolamu „strč prst skrz krk“. Text pojednává o situaci v Uhrách roku 1883. Jak již bylo výše zmíněno, probíhala toho roku v Uhrách vlna protizidovských nepokojů a autor se proti této „ohavné orgii anarchie, drancování a mordování“¹⁸¹ zcela jasně vymezuje. Rudolf sledoval protizidovskou štvanici s obavami,¹⁸² jelikož si byl vědom toho, že Židé nemohou spoléhat na jakoukoliv ochranu před napadením i přesto, že je povinností státu chránit život a vlastnictví jeho občanů, a tak se postarat, aby rodiny nemusely v noci utíkat ze svých domovů před bestiální nenávistí.¹⁸³ „Zákony už neplatí, zločiny nikdo nepotrestá. Pořádek a bezpečí jsou nutnými podmínkami společenského a státního života, když v nějaké oblasti panují značná a dlouhodobá narušení pořádku a bezpečí, tak tím nutně trpí celý organismus.“¹⁸⁴ Touto pasáží odkazuje autor mimo jiné i na ekonomické dopady uherského pronásledování Židů, kteří „jako naprosto užiteční činitelé hospodářského života, kteří počestně přispívají k pozvednutí společenského blahobytu, přesto musí trpět náboženskou a rasovou nenávistí a předsudky.“¹⁸⁵ Odpovědnost za nenávist k židovskému obyvatelstvu připisuje Rudolf i mimouherským faktorům jako například podpoře z vlivných míst a zároveň

¹⁷⁷ J. FELIX, *Österreich-Ungarn und seine Alliancen*, in: HAMANN (ed.), s. 206–207.

¹⁷⁸ Cit. dle: Tamtéž, s. 199.

¹⁷⁹ Cit. dle: Tamtéž, s. 203.

¹⁸⁰ B. HAMANN, *Kronprinz Rudolf: „Majestät, ich warne Sie...“*, s. 107.

¹⁸¹ Cit. dle: *Wachsmaske-Messwechsel*, in: SZEPS (ed.), 1922, s. 182.

¹⁸² S. M. GRÓBINGOVÁ, *Korunní princ Rudolf*, s. 130.

¹⁸³ Cit. dle: *Wachsmaske-Messwechsel*, in: SZEPS (ed.), 1922, s. 185.

¹⁸⁴ Cit. dle: Tamtéž.

¹⁸⁵ Cit. dle: Tamtéž, s. 184.

varuje, že toto nenávistné hnutí nepřestane u židů; až budou židé vydrancováni, přijdou podle něj na řadu sídla pánů jako za selských válek.¹⁸⁶

Aktuální situaci židovské otázky v podunajské monarchii také vystihuje výrok císaře Františka Josefa, který si do svého deníku zapsala jeho nejmladší dcera Marie Valerie: „*Ano, ano, samozřejmě se dělá všechno pro to, abychom židy ochránili. Ale kdo vlastně není antisemita?*“¹⁸⁷ V 80. letech spojila společná nenávist k židům katolické a nacionalistické antisemity a jako nová posila jejich boje proti židovskému obyvatelstvu začala vznikat antisemitská periodika. Jednalo se například o Schönererův list *Unverfälschte Deutsche Worte* a list *Deutsches Volkblatt*.

Mezi Rudolfovými nejbližšími přáteli se nacházelo mnoho židů, mezi nejznámější patří šéfredaktor Szeps, baron Hirsch či novináři Gyula Futtaky a Max Falk. Stejně jako se princ zasazoval o ochranu menšin ze strany státu, hájil i práva židů, a to do takové míry, že ztratil velkou část své dřívější popularity a byl nazýván „židovským přísluhovačem“ (Judenknecht).¹⁸⁸ Již v konceptu *Díla korunního prince*, ve kterém měly být rovnoprávně zastoupeny všechny národy, židovský národ nevyjímaje, bylo zdůrazněno ocenění židovství jako kulturního faktoru.¹⁸⁹ Klerikálové si stěžovali na vysoký podíl židovských autorů, na které často mířily skryté útoky.

Ve druhé polovině 80. let narostl v novinách počet útoků na osobu korunního prince, jeho přátele či známé osobnosti nařčené z židovství či „přísluhování židům“. Tyto texty však nezůstaly bez odezvy; jako příklad odpovědi na dehonestující útoky může být zmíněna Rudolfova reakce na novinovou kampaň proti Eduardu Suessovi, rektorovi vídeňské univerzity, světově proslulému geologovi a staviteli prvního vídeňského vodovodu s pitnou vodou. Jeho otec byl saský protestant a matka pocházela z prominentní židovské rodiny, což mu antisemitští novináři předhazovali. Korunní princ pozval Suesse na oficiální návštěvu Hofburgu a návštěvu i veřejně oznámil.¹⁹⁰ Vztahy Rudolfa a jeho přátel nejen z novinářské branže se Schönererovými stoupenci se v průběhu 80. let vyostřily. Schönerer a jeho přívrženci v březnu 1888 vnikli do redakce *Wiener Tagblattu* a zbili redaktory, jelikož noviny kvůli mylné informaci s několikahodinovým předstihem oznámily smrt Viléma I. Schönerer byl za tento výstup odsouzen k trestu čtyř měsíců žaláře, čímž byl zároveň automaticky zbaven šlechtického

¹⁸⁶ Cit. dle: *Wachsmaske-Messwechsel*, in: SZEPS (ed.), 1922, s. 184–185.

¹⁸⁷ M. SCHAD – H. H. SCHAD, *Marie Valerie*, s. 117.

¹⁸⁸ B. HAMANN, *Kronprinz Rudolf: „Majestät, ich warne Sie...“*, s. 10.

¹⁸⁹ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 229.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 390–391.

titulu, což z něj podle Hamannové udělalo mučedníka.¹⁹¹ O demonstracích Schönererových příznivců při odhalení pomníku Marie Terezie napsal korunní princ podle Hamannové článek pro *Wiener Tagblatt*.¹⁹²

Další náboženské menšiny se nacházely převážně na Balkánském poloostrově. Jednalo se o území s řeckokatolickým a muslimským obyvatelstvem, která měla být cílem pro katolické misie. Rudolf byl ale silně proti tomu.¹⁹³ Byl přesvědčen, že „*absolutně neodpovídá duchu 19. století nutit lidi s jiným vyznáním k (římskému) katolicismu*“.¹⁹⁴ Korunní princ byl toho názoru, že by bylo proti státním zájmům prosazovat tímto způsobem katolicismus; to považuje za chybu starého Rakouska. „*[...] kdybychom to dělali takhle, tak bychom zničili všechny naše úspěchy balkánském poloostrově.*“¹⁹⁵ Přestože byl ve Vídni údajně vytvořen tajný spolek pro katolizaci Bosny, který měl být veden jezuity,¹⁹⁶ nakonec bylo od katolizace upuštěno. Podle Rudolfa mohli jezuité coby průkopníci rakouské politiky monarchii velmi uškodit.¹⁹⁷ Definoval roli Rakouska-Uherska na Balkánském poloostrově následovně: „*Naším úkolem se stalo předat balkánským národům kus rakouského pořádku, ukázat evropskou kulturu, a především moderní toleranci.*“¹⁹⁸

Dualismus, separační touhy, riziko rozdělení rakouské monarchie

„*Rakousko se temného roku 1866 vlivem neštěstí dostalo do smutné situace a bylo donuceno ohrozit svou moc rozdělením v duchu dualismu.*“¹⁹⁹ Jako „velkorakušan“ a centralista viděl korunní princ v dualismu překážku jakéhokoliv nového uspořádání monarchie, avšak zároveň zdůrazňoval, že bere dualismus jako daný fakt a uznává jej;²⁰⁰ přesto podle něj nepadlo o budoucí podobě monarchie poslední slovo.

Podle Rudolfa vznikly dualismem z jednoho státu dva, z nichž ani jeden nebyl sám o sobě životaschopný: „*Bez dynastie existující už několik staletí, bez armády a bez problémů, které v případě rozpadu monarchie hrozí i sousedním státům, by se tato komplikovaná, nejasná a z heterogenních částí složená říše neudržela ani deset let.*“²⁰¹ Proto byl korunní princ toho názoru, že není možné vládnout zcela odlišným způsobem v Předlitavsku a v Zalitavsku. Je

¹⁹¹ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 385.

¹⁹² *Die verhüllte Maria Theresia*, 14. 5. 1888.

¹⁹³ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 187.

¹⁹⁴ Cit. dle: *Katholisierung Bosniens, Der Stille Bund*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 85.

¹⁹⁵ Cit. dle: Tamtéž, s. 86.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 86.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 86.

¹⁹⁸ Cit. dle: *Skizzen aus der österreichischen Politik der letzten Jahre*, in: HAMANN (ed.), 1998, s.153.

¹⁹⁹ Cit. dle: *Entwurf zu einer Flugschrift über sie Slawen in der Monarchie*, 1880, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 53.

²⁰⁰ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 273–274.

²⁰¹ Cit. dle: *Skizzen aus der österreichischen Politik der letzten Jahre*, in: HAMANN (ed.), 1998, s.161–162.

vidět rozdíl ve vývoji hlavních měst obou polovin říše, Vídeň stále více chudne a upadá pod decentralizačním a federalisticko-klerikálním režimem a Budapešť se díky své silné a cílevědomé vládě čím dál tím víc velkému hlavnímu městu.²⁰² Ale i přes změny, které přinesl dualismus zůstává podle Rudolfa říše ve velkých státních otázkách jednotná což podle něj poskytuje důkaz toho, že se stále jedná o jeden stát.²⁰³ „*Výroba a obchod neznají dualismus, jsme závislí na maďarském území, pokud jde o náš odbyt a nepokoje v Maďarsku ovlivní i naše hospodářské podmínky, a to nejnepříznivějším způsobem.*“²⁰⁴

„*Uherský stát v zákonech existuje, i tak chceme přeci jen věřit na jeden stát.*“²⁰⁵ Na tomto místě je nutné podotknout, že Rudolfovi nevyšla snaha demonstrovat jednotu říše i přes její různorodost v *Díle korunního prince*. Bylo prosazeno „dualistické rozdělení“ a byla vydána německá a uherská vydání, každé z nich mělo vlastní redakci. Nejen ve svých člancích, ale také v korespondenci často odkazoval na provázanost obou polovin říše: „*(Maďarský národ) stojí a padá s Rakouskem a dynastií.*“²⁰⁶ V dopise z 12. prosince roku 1884, po návštěvě Budapešti, napsal Rudolf Szepsovi: „*Je zajímavé sledovat, jak se vášně uklidňují a jak je čím dál tím více vidět, že maďarský národ bez silného Rakouska nemůže vytrvat.*“²⁰⁷ Následně komentuje existenci samostatných Uher: „*Pohádce o Dunajské konfederaci, která v roce 1849 a následujících letech sloužila jako poslední útěcha emigrace a zároveň jako strašidlo pro Vídeň, nevěří už nikdo. Tehdy by nebylo samostatné Uhersko možné a teď je ještě méně.*“²⁰⁸

Korunní princ sledoval s obavami, když v průběhu 80. let hrozilo, že se armáda rozdělí na rakouskou a uherskou. Právě armáda byla v Rudolfových očích zárukou nadstranicnosti a jednoty říše: „*armáda je dnes jediným prostředkem, který v tomto chaosu ještě zastupuje říšskou ideu, je velkorakouská!*“²⁰⁹

Co si však v dualisticky rozdělené říši počít s Bosnou a Hercegovinou? „*Stalo se to území [Bosna a Hercegovina] majetkem Rakouska? A ke které ze dvou polovin říše bude přiřazeno?*“²¹⁰ Korunní princ měl v této otázce jasno – chtěl Balkán obětovat: „*Nechte Coburga,²¹¹ jeho matku,²¹² ministry, Turecko a tu celou sebranku na Balkáně a hod'te jim, pokud možno, k tomu ještě na hlavu Vaši Bosnu a Hercegovinu.*“²¹³

²⁰² *Skizzen aus der österreichischen Politik der letzten Jahre*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 167.

²⁰³ Cit. dle: *Alte Ursachen – neue Folgen*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 105.

²⁰⁴ *Wachsmaske-Messwechsel*, in: SZEPS (ed.), 1922, s. 183.

²⁰⁵ Cit. dle: *Alte Ursachen – neue Folgen*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 105.

²⁰⁶ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 274.

²⁰⁷ J. SZEPS (ed.), *Kronprinz Rudolf: politische Briefe an einen Freund 1882–1889*, s. 107.

²⁰⁸ Cit. dle: *Skizzen aus der österreichischen Politik der letzten Jahre*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 167–168.

²⁰⁹ Cit. dle: J. SZEPS (ed.), *Kronprinz Rudolf: politische Briefe an einen Freund 1882–1889*, s. 8.

²¹⁰ Cit. dle: J. FELIX, *Österreich-Ungarn und seine Alliancen*, in: HAMANN (ed.), s. 196.

²¹¹ Minceň Ferdinand I. von Sachsen-Coburg-Gotha, který byl od roku 1887 bulharským knížetem.

²¹² Minceň Clementine d'Orléans, která finančně, svými styky i diplomatickým nadáním svého syna podporovala.

²¹³ J. FELIX, *Österreich-Ungarn und seine Alliancen*, in: HAMANN (ed.), s. 220.

Dělit říši?

„Až na pár výjimek nejsou naši Italové v srdci Rakušany a touží po připojení k Itálii,“²¹⁴ napsal korunní princ, považoval však odevzdání Jižního Tyrolska Itálii za nemožné, a to nejen z vojenského hlediska, ale také kvůli důležitosti Terstu jako jediného velkého přímořského přístavního města.²¹⁵ Dodává, že Rakousko-Uhersko nemá důvody k tomu, aby bralo speciální ohledy na Italy, kterých je v monarchii jen velmi málo.²¹⁶ Zato Slovanů v zemi „bude dál přibývat, jsou rok od roku vzdělanější, a tím se zvyšují i jejich nároky; ze Slováků, Rusínů a jihoslovanských kmenů se postupně stávají kulturní národy. Bude těžké vysvětlovat jim, proč by měly žít v horších podmínkách než Němci a Maďaři. Rakousko není slovanský stát, se Slovany se v něm však musí zacházet jinak než dosud.“²¹⁷

Korunní princ je toho názoru, že „kdyby nebylo dualismu, tak by Slovany nikdy nenapadlo požadovat více než jen určitá práva.“²¹⁸ Navíc spolupůsobil Taaffeho vládu i Český klub a Polský klub, předseda vlády si proto musel podporu své politiky „vykoupit“ koncesemi jednotlivým národům, „jenže jedno vyhovění koncesím následuje dalších deset přání“²¹⁹ a podle Rudolfa by bylo vhodné mít vládu, která své zájmy prosadí i bez nutnosti koncesí.²²⁰ Korunní princ se stavěl proti Taaffeho ústupkové politice i pokusům o federalismus, a to ne z německonacionálních důvodů, ale ze strachu o jednotu říše.²²¹ Byl toho názoru, že koncese vedou k decentralizaci, stupňují nacionalistické citění a posilují možnost ustavení vlády Slovanů v monarchii.²²² Taaffe tím podle korunního prince připravuje rozpad Rakouska-Uherska.²²³ Oproti tomu Fischhofova politika dorozumění, která byla formulována v tzv. emmersdorfském memorandu roku 1878, založená na principu politické spolupráce různých stran překračuje národní bariéry a posiluje nadnárodní sounáležitost.

Korunní princ byl toho názoru, že spojení provincií Čech, Moravy a Slezska spolu se zrovnoprávněním Zemí svatováclavské koruny s Uherskem by znamenalo zánik Rakouska. Separáčnické touhy českého národa komentuje ve svých *Črtách z rakouské politiky posledních let* Rudolf následovně: „[...] samozřejmě jsou i tací, kteří si přejí nezávislý český státní útvar také

²¹⁴ Cit. dle: *Skizzen aus der österreichischen Politik der letzten Jahre*, in: HAMANN (ed.), 1998, s.167–165.

²¹⁵ Cit. dle: Tamtéž, s. 165.

²¹⁶ Cit. dle: Tamtéž, s. 166.

²¹⁷ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 114.

²¹⁸ *Entwurf zu einer Flugschrift über die Slawen in der Monarchie*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 54.

²¹⁹ *Über die gegenwärtige politische Situation in Österreich*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 74.

²²⁰ Tamtéž, s. 73–75.

²²¹ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 146–147.

²²² *Über die gegenwärtige politische Situation in Österreich*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 70–73.

²²³ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 146.

*pod jiným vládnoucím rodem či dokonce s republikánskou ústavou, ale počet takových bláznů je nízký.*²²⁴

Poláci podle korunního prince vědí, že mají dost dobré postavení a pomáhají rozhodovat.²²⁵ Jsou si vědomi skutečnosti, že „*roste jejich vliv, a tím se blíží čas, kdy po šťastně vyhrané válce s Ruskem budeme muset obnovit staré Polské království.*“²²⁶ Haličští Poláci chtějí samostatné postavení a díky jejich vlivu v parlamentu a na ministerstvu také podle Rudolfa dosáhli toho, že je „*Halič více částí Polska, a skoro už ne Rakouskem ovládaná korunní země.*“²²⁷ Korunní princ lituje toho, že byli Polákům vydáni Rusíni a označuje to za velkou chybu, „*jelikož není rakouské státní myšlenky věrnější a císaři poddanější národ než tito chudáci Rusíni.*“²²⁸ Kvůli špatnému zacházení z polské strany se vrstva rusínské inteligence dostala pod vliv Rusů, panslavismu a ruské církve, což se podle Rudolfa může vzhledem k tomu, že Polsko s Haličí sousedí s Ruskem, může v případě války stát nebezpečným.²²⁹

I v Zalitavsku byla situace v 80. letech 19. století složitá – Chorvaté se v roce 1883 otevřeně vzbouřili proti uherské vládě a požadovali vlastní Chorvatské království, „*[...] přihnala se bouře z Chorvatska, slovanské protimad'arské hnutí, které Uhersku připravilo těžké chvíle,*“²³⁰ komentuje situaci korunní princ. Od roku 1868, kdy proběhlo uhersko-chorvatské vyrovnání (Nagodba), měli Chorvaté privilegované postavení mezi nemad'arským a neněmeckým obyvatelstvem monarchie, jelikož byli uznáni jako politický národ se značnou autonomií. Boj za vytvoření nezávislého jednotného Chorvatska tím však zdaleka neustal: „*Chorvati sní o Velkochorvatsku a odtržení od Uher,*“²³¹ píše v roce 1887 korunní princ v *Črtách z aktuální rakouské politiky posledních let*. Dále také varuje: „*To, co požadují Chorvati, budou chtít i jiné národy (Slováci, Rusíni) a Rumuni se svými sny o nezávislosti připraví uherské vládě těžké hodiny.*“²³²

Chorvatsko požadovalo prakticky trialismus a bylo jasné, že když uspěje, vystoupí záhy v Předlitavsku se stejnými požadavky také Poláci a Češi. Korunní princ byl proti a svůj postoj podle Brigitte Hamannové nikdy nezměnil.²³³ V červnu roku 1888 nazval korunní princ během návštěvy Záhřebu Chorvatsko „*perlou v koruně svatého Štěpána, která je nerozlučně spjata se*

²²⁴ Cit. dle: *Skizzen aus der österreichischen Politik der letzten Jahre 1887*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 163.

²²⁵ Tamtéž.

²²⁶ Cit. dle: Tamtéž, s. 164.

²²⁷ B. HAMANN, *Kronprinz Rudolf: „Majestät, ich warne Sie...“*, s. 165.

²²⁸ Tamtéž.

²²⁹ Tamtéž.

²³⁰ *Wacht an der Leitha*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 115.

²³¹ Cit. dle: *Skizzen aus der österreichischen Politik der letzten Jahre 1887*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 170.

²³² Cit. dle: *Alte Ursachen – neue Folgen*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 105.

²³³ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 259.

zeměmi této svaté koruny a je s nimi spojena pevnými pouty slavné minulosti a společných zájmů“.²³⁴ Rudolf sice byl na straně Uherska, „[v] žádném případě však nepodporoval maďarské nacionalistické tendence, jejichž cílem bylo rozdělení říše, zasazoval se o zachování přinejmenším dualismu.“²³⁵

Podle korunního prince je fakt, že jsou slovanské kmeny velmi rozdělené řečí, vzhledem, zvyky či stupněm vzdělání, nejlepší zbraní proti panslavismu: „[J]ejich touha po vlastních malých státech [je] vlastně hlavní silou proti panslavismu a ruským ideám, které se snaží šířit.“²³⁶ Dále píše, že Slovinci nepatří k Srbům a Chorvatům, dalmatští a istrijské Slované tíhnou ven z Rakouska, byť každá jejich skupina má jiné přání, jako je připojení k nějaké jiné mocnosti, samostatnost či vznik Velkoslovanské říše oddělené od Rakouska apod.²³⁷ „[V]e Slavonii a jižních Uhrách sní ortodoxní Řekové o velké jihoslovanské říši.“ Jestliže nebude obměněna uherská vláda, domnívá se korunní princ, budou „Chorvatsko a Slavonie muset být odděleny od Uherska a bude vybudováno dlouho vytoužené Trojjediné království“,“²³⁸ přičemž Trojjediné království je vytoužený celek Chorvatů s obyvateli Slavonie a Dalmácie.²³⁹

Zaniknout?

Podle Hamannové zdůrazňoval Rudolf zhruba do roku 1885 možnost světlé budoucnosti Rakouska. Podle korunního prince musí říše přetrvat, protože jinak se tento prostor uspořádat nedá:²⁴⁰ „Rakousko musí přetrvat, protože na jeho místo nemůže nastoupit jiný útvar a prostor, v němž se nacházíme, nemůže prostě zmizet.“²⁴¹ Ve stejném duchu píše i autor otevřeného dopisu císaři Františku Josefovi: „Padnout? Co by se pak stalo s Rakušany, katolickými Slovany a Uhry! Veličenstvo, naše domovina musí vytrvat.“²⁴²

Záchrana Rakouska-Uherska by podle korunního prince stála i za ztrátu vlivu na Balkáně, tedy ztrátu Bosny a Hercegoviny. Doposud monarchie všechny potíže a problémy přečkala, a právě proto věřil Rudolf zachování silného Rakouska.²⁴³ Monarchie pro něj nebyla jen náhodným útvarem, nýbrž nezbytností, a právě různorodost její materie byl podle Rudolf projevem její životaschopnosti a poslání.²⁴⁴

---

²³⁴ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 259.

²³⁵ Cit. dle: Tamtéž.

²³⁶ Cit. dle: *Skizzen aus der österreichischen Politik der letzten Jahre 1887*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 163.

²³⁷ Tamtéž, s. 164.

²³⁸ Cit. dle: *Alte Ursachen – neue Folgen*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 104.

²³⁹ Miroslav, ŠESTÁK, *Dějiny jihoslovanských zemí*, Praha 1998, s. 240.

²⁴⁰ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 238.

²⁴¹ Cit. dle: Tamtéž.

²⁴² J. FELIX, *Österreich-Ungarn und seine Alliancen*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 211.

²⁴³ *Skizzen aus der österreichischen Politik der letzten Jahre 1887*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 161–162.

²⁴⁴ B. HAMANNOVÁ, *Rudolf Habsburský*, s. 229.

Šlechta

Tato podkapitola se bude zabývat Rudolfovým postojem ke šlechtě; nejčastěji se ve svých člancích vymezuje korunní princ proti její nejvyšší vrstvě – aristokracii. Autorka se zaměří na to, jak korunní princ hodnotil mravy jejích příslušníků a postoj k vědě či pokroku a přiblíží princův názor na úroveň vzdělanosti či postavení šlechty v politickém životě.

Ve spise *Rakouská šlechta a její konstituční povolání – napomenutí aristokratické mládeži*, který napsal korunní princ spolu s Carlem Mengerem roku 1878, komentují autoři aktuální situaci vyšších vrstev rakouské společnosti. Mohlo by se zdát, píše Rudolf a Menger, že se význam rakouské šlechty zcela ztratil a že svou roli ve veřejném životě již sehrála. Znalcům její slavné minulosti může přijít soudobá rakouská šlechta jako „*ruina kdysi honosné budovy*“²⁴⁵, avšak v jiných moderních státech vystupuje šlechta jako vyspělý činitel politického života a věnuje se horlivě službě státu.²⁴⁶ Proto je korunní princ toho názoru, že malý význam rakouské šlechty ve státním a společenském životě není důsledkem nepříznivého vývoje politických podmínek, ale spíše důsledkem její vlastní viny: „*Příčinu nelze hledat v ničem jiném než v neschopnosti naší šlechty chopit se nového mocenského postavení, které jí přirozeným vývojem našich státních vztahů vzniklo.*“²⁴⁷ Přitom podle korunního prince „*[n]ové postavení šlechty v moderním státě je ve skutečnosti mnohem důležitější než to, které zaujímala v období předcházejícím konstituční epoše; předpokládá však horlivou a kompetentní účast šlechty na řešení státních úkolů.*“²⁴⁸ Důvod úpadku šlechty vidí korunní princ v nedostatku vzdělanostních aspirací, životním stylu zaměřeném především na získávání společenských výhod a požitků, ve ztrátě povědomí o vlastních veřejných povinnostech a v nepochopení vyšších povinností, ale především v povrchní výchově urozené mládeže.²⁴⁹ Podle korunního prince tráví aristokraté své mládí mnohdy jinými věcmi než přípravou na život státníka, přitom podle něj není nikde jinde oprávněnější vyžadovat studium než v aristokratických rodinách.²⁵⁰ Jako důležitou povinnost vidí Rudolf řádnou přípravu na plnění státních úkolů.²⁵¹ „*Naší aristokracii nechybí přirozený talent, ale školení ducha, které teprve dává talentu jeho cenu [...] chybí jim vážnost, píle, důslednost a vytrvalost.*“²⁵² Korunní princ kritizuje jezuitské gymnázium jako instituci nepřívětivou k modernímu duchu,²⁵³ volá po gymnaziální reformě a

²⁴⁵ RUDOLF – Carl, MENGER, *Der Österreichische Adel und sein constitutioneller Beruf– Mahnruf an die aristokratische Jugend*, München 1878, s. 5.

²⁴⁶ *Skizzen aus der österreichischen Politik der letzten Jahre 1887*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 5–6.

²⁴⁷ Cit. dle: Tamtéž, s. 7.

²⁴⁸ Cit. dle: Tamtéž, s. 44.

²⁴⁹ Cit. dle: Tamtéž, s. 43.

²⁵⁰ Tamtéž, s. 31.

²⁵¹ Tamtéž, s. 45.

²⁵² Cit. dle: Tamtéž, s. 24.

²⁵³ Tamtéž, s. 20.

nabádá aristokratické rodiče k prosazení autority v oblasti vzdělání. Rodiče by měli od mladých aristokratů vyžadovat „*se vší přísností včasné složení státních zkoušek. [...] Úspěšně složení státních zkoušek totiž většinou svědčí o dostatečně dobrém využití univerzitního času. [...] Složení výše uvedených zkoušek je to nejmenší, co mohou rodiče od svých synů na univerzitě požadovat.*“²⁵⁴

Hodnotu stavu určují podle korunního prince jeho služby a společenská prospěšnost. Šlechtě proto vyčítal zanedbávání civilní i vojenské služby a zdůraznil, že si „*aristokracie ve všech dobách nárokovala výsadu být přednostním nositelem rytířského ducha a vojenský stav byl vlastně shromaždištěm šlechtické mládeže*“.²⁵⁵ Podle něj se nyní se šlechtická mládež často snaží co nejrychleji odbýt rok služby v domnění, že tak splnili svou povinnost vůči vlasti. Někteří se povinné vojenské službě neváhali ani vyhnout: „*(...) alejemi Prátru se prohánějí nejsilnější urození mladíci, kteří se nestydí, že byli uznáni za nezpůsobilé k ochraně vlasti.*“²⁵⁶ Příčinu této „*nevlastenecké zdrženlivosti,*“²⁵⁷ tedy neochoty sloužit v armádě, vidí Rudolf v „*bezmezných lenosti většiny urozených mladých pánů a v jejich nechuti k jakémukoli náročnějšímu studiu*“.²⁵⁸ Kritizoval i ty aristokraty, kteří v armádě sice strávili celý život, ale „*nemají v sobě dostatek patriotismu, aby ze svých synů vychovali schopné důstojníky.*“²⁵⁹

Aristokracii bylo podle Rudolfa ústavou svěřeno důležité poslání, „*reprezentace konzervativního myšlení v našem zákonodárném sboru*“.²⁶⁰²⁶¹ Plnění této úlohy není podle Rudolfa jen právem, nýbrž i povinností šlechticů. Ovšem „*pasivita tak významného činitele našeho politického života, jakým je v Rakousku šlechta, zároveň ochromuje funkce politického organismu obecně*“.²⁶² Šlechtické rody podle něj představovaly jádro panské sněmovny, to znamená, že ovládaly rozhodnutí jednoho z celků disponujících zákonodárnou iniciativou,²⁶³ mají navíc prostřednictvím kurie velkých pozemkových vlastníků značný vliv na rozhodování poslanecké sněmovny. Podle korunního prince se pravidelných jednání této komory Říšské rady účastní jen malá část hlav šlechtických rodů, čímž se vzdávají dobrovolně vlivu na

²⁵⁴ Cit. dle: *Skizzen aus der österreichischen Politik der letzten Jahre 1887*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 35.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 1–2.

²⁵⁶ RUDOLF – C. MENDER: *Der Österreichische Adel und sein constitutioneller Beruf*, s. 5.

²⁵⁷ Cit. dle: Tamtéž, s. 4.

²⁵⁸ Cit. dle: Tamtéž.

²⁵⁹ Cit. dle: Tamtéž, s. 6.

²⁶⁰ V Předlitavsku byl dvoukomorový parlament, do poslanecké sněmovny (dolní komora) byli zástupci voleni nepřímo zemskými sněmy. Volby do zemského sněmu fungovaly na bázi kuriového volebního systému, voliči byli rozděleni do kurií a váha hlasů členů různých kurií byla odlišná. Panská sněmovna (horní komora) měla čtyři typy členů: vrozené členy (zletilí princové domu rakouského), dědičné členy (příslušníky velkostatkářské aristokracie), členy z moci úřadu (arcibiskupové či biskupové s knížecím titulem) a tzv. členy do konce života jmenované panovníkem za zásluhy. Aristokraté byli dědičnými členy panské sněmovny, popř. členy z moci úřadu.

²⁶¹ Cit. dle: RUDOLF – C. MENDER: *Der Österreichische Adel und sein constitutioneller Beruf*, s. 9.

²⁶² Cit. dle: Tamtéž, s. 8.

²⁶³ Zákonodárnou iniciativu měla vláda jako celek, poslanecká sněmovna a panská sněmovna, pro schválení zákona byl nutný souhlas obou komor a císařská sankce, panovník měl také právo veta.

zákonodárství, který jim ústava dává.²⁶⁴ Upozornil též, že německému národu (míněno rakouským Němcům) „*chybí národně smýšlející aristokracie. Na rozdíl od zbytku národů [např. Poláci či Maďaři], které mají na své „špici“ dvoru blízké aristokraty, kteří se účastní národních tendencí a podporují národní hnutí*“.²⁶⁵

*

Korunní princ kritizoval náklonnost aristokracie k nevědeckému spiritismu a jejich odpor k vědě obecně. Rudolf zapáleně bojoval proti spiritismu, na toto téma napsal několik článků²⁶⁶ a sám odhalil jedno z médií. V dopise Moritzzi Szepsovi ze 4. května 1882 píše: „*Velká část vídeňské a místní (pražské) aristokracie se o tyto věci velmi zajímá; být přírodovědcem je protináboženské a neelegantní, spiritista může své učení spojit s náboženstvím, a hlavně je to moderní!!!*“²⁶⁷

Dalším impulsem ke kritice šlechtického pohledu na pokrok a vědu se pro Rudolfa stala mezinárodní výstava elektřiny konající se ve Vídni v halách tzv. Rotundy od 16. 8. 1883. V dopise Szepsovi ze dne zahájení výstavy píše: „*Hrabě Taaffe přijde zítra ráno, nechtěl být u zahájení; ze šlechty tu nikdo nebyl; chcete o tom fejton? Jsem připraven, šlo by to zábavně předat.*“²⁶⁸ O této výstavě sepsal Rudolf článek *Šlechta v Rotundě*, jehož rukopis se dochoval.

Korunní princ začíná text pochvalnou pasáží o pracovitých členech nižších vrstev: „*Třetí a čtvrtý stav, muži duševní a tělesné síly, kteří společně pracují, druzí vedeni prvními, se zde znova usadili, a není smělé říci, že zde v Rotundě slaví aristokracie ducha slavnost, která je symbolem vídeňského pokroku.*“²⁶⁹ Do kontrastu s touto „duševně vyšší společností“ staví rakouskou pokrevní šlechtu: „*[A]le existuje ještě jedna šlechta a ta také nechce zářit jen v přepychových salónech, u hracích stolů a u „zdeděných a vrozených“ vášní, nýbrž chce ukázat své výkony v dílně pracujícího lidu. Řehtání, dupot a funění urozených čtyřnožců, chřestění vozů, anglická slova a vznešené sportovní výrazy, tyto zvuky už zněly v Rotundě vícekrát a byly důvodem toho, že se z těchto důležitých hal stalo shromaždiště vysokých kruhů.*“²⁷⁰ Aristokracie využívala Rotundu ke každoročním výstavám koní či různým událostem sportovní zábavy. „*Je toto účel těchto prostor?*“²⁷¹ ptá se korunní princ a dodává, že by každý stav by měl provozovat svá zaměstnání a vznešené cíle, ale každý na vhodném místě. Vyjmenovává několik míst, kde by koňské výstavy byly vhodnější a nabádá aristokracii,

²⁶⁴ RUDOLF – C. MENDER: *Der Österreichische Adel und sein constitutioneller Beruf*, s. 8.

²⁶⁵ *Über die gegenwärtige politische Situation in Österreich*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 77.

²⁶⁶ Např. články *Wiener Geiseterspuk* (Neue Freie Presse 10. 1. 1882), *Die Geisterfalle* (NWT, 12. 2. 1884).

²⁶⁷ J. SZEPS (ed.), *Kronprinz Rudolf: politische Briefe an einen Freund 1882–1889*, s. 4

²⁶⁸ Cit. dle: Tamtéž, s. 54.

²⁶⁹ Cit. dle: *Der Adel in der Rotunde*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 260.

²⁷⁰ Cit. dle: Tamtéž.

²⁷¹ Cit. dle: Tamtéž.

že by bylo vhodné „ostatním podřadným lidem ve své ‚zdeděné a vrozené noblese‘ ponechat prostor pro jejich, třebaže podřadné, vášně. A Rotunda, výtvar urozené císařské vůle, ta je přeci věnována snahám třetího stavu.“²⁷² Na konci článku kritizuje postoj šlechty k modernizaci a pokroku: „Tentokrát zazářila šlechta svou plnou neúčastí, to však není žádný nový jev. Modré krvi se v chodbách výstavy sloužící pokroku a průmyslu neproudí lehce, musí vyhledat urozenější trasy!“²⁷³ Rudolf si neodpustil ani poznámku namířenou na ministerského předsedu: „Chyběl i sám předseda vlády hrabě Taaffe, při zahajování se cítil být aristokratem a nebyl přítomen, druhý výstavní den se cítil být ministerským předsedou, a přišel proto prostudovat záznaky výstavy.“

Zároveň si v dopise, který napsal Szepsovi z Prahy 16. března 1883, stěžuje na mravy mladých aristokratů: „Před několika dny navečer vyrazilo vícero mladých pánů místní nejmodřejší krve a patřících do takzvané první, ale Bůh ví, že ne nejlepší, společnosti, několik oken v židovské čtvrti, aby projevíli své politické přesvědčení aristokratickým způsobem.“²⁷⁴ Mladí aristokraté byli zadrženi, strávili noc na záchytce, ráno si vyslechli kázání o pokání a směli se vrátit do svých paláců. „[K]dyby nějaký dělnický synek rozbil okno židovi, byla by z toho hned velká zpráva a tito feudální..... by měli smět zcela bezostyšně a nepozorovaně provádět své legrácky!“²⁷⁵

Nejedná se o ojedinělou kritiku chování aristokracie, jako další příklad může být uveden dopis z 28. června 1882, ve kterém korunní princ reaguje na článek Neues Wiener Tagblattu o Altensteinské tragédii.²⁷⁶ „Bylo dobře, že jste publikum varoval a upozornil na zásady aristokracie, pro které patří křivý (kulhající) kuň a k smrti zlomená dívka z nižší společenské vrstvy do stejné kategorie, a to jmenovitě ke sportu.“²⁷⁷

Rudolf se neomezil jen na kritiku aristokratické mládeže, terčem jeho kritiky byli dospělí členové rodů, zejména kardinál Felix Schwarzenberg. Jméno Schwarzenberg má podle korunního prince špatný zvuk pro pokrok, kulturu a velkorakušanství.²⁷⁸ Dvěma konstantami u kardinála jsou boječtivost a feudálně-federalistické smýšlení. Korunní princ kritizuje, že Schwarzenberg odmítá konstituční stát, moderní školství, liberální smýšlení či pokrok ve

²⁷² *Der Adel in der Rotunde*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 261.

²⁷³ Cit. dle: Tamtéž, s. 260.

²⁷⁴ Cit. dle: J. SZEPS (ed.), *Kronprinz Rudolf: politische Briefe an einen Freund 1882–1889*, s. 40.

²⁷⁵ Cit. dle: Tamtéž.

²⁷⁶ Jednalo se o dvojistou sebevraždu dvou mladých Francouzek v zámeckém parku Ottenheim, který patřil hraběti Františkovi Coudenhove, jehož syn jednu z dam přivedl do jiného stavu a odmítl se o ni a dítě plně postarat. Odmítnutá těhotná dívka se zabila a její přítelkyně ji následovala.

²⁷⁷ Cit. dle: J. SZEPS (ed.), *Kronprinz Rudolf: politische Briefe an einen Freund 1882–1889*, s. 7.

²⁷⁸ *Der Jubilar von Hradschin*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 92.

vzdělání, vědě i zákonodárství.²⁷⁹ Dále mu vyčítá, že se při jeho působení oslabila disciplína, což vedlo k politizaci nižších vrstev kléru v jeho diecézi.²⁸⁰ „*Je na postu, na kterém by chytrý kněz mohl udělat hodně dobrých služeb pro stát, ale zapamatujeme si ho, protože špatný vliv má větší a trvalejší následky než ten dobrý.*“²⁸¹ Schwarzenberga pojily příbuzenské svazky s mnoha rody, obklopoval se aristokracií a stal se intimním rádcem ve víceru aristokratických rodin. Ze své pozice ovlivňoval i výchovu mladé generace a měl velký vliv na jejich myšlenky, což může podle korunního prince přetrvat po více generací.

---

²⁷⁹ *Der Jubilar von Hradschin*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 92.

²⁸⁰ *Kardinal Fürst Schwarzenberg*, in: J. SZEPS (ed.), 1922, s. 193.

²⁸¹ Cit. dle: *Der Jubilar von Hradschin*, in: HAMANN (ed.), 1998, s. 92.

Závěr

Tragický konec korunního prince je opředený mnoha více či méně pravděpodobnými teoriemi, zároveň je nejen akademické veřejnosti dobře známý. Podle mnohých vedl Rudolfa k sebevraždě jeho psychický stav, je však nutné brát v potaz i jeho špatné fyzické zdraví. Korunní princ trpěl bolestmi a roku 1887 dostal při návštěvě Berlína kvůli náročném programu poprvé na lékařské doporučení morfium, na kterém si vybudoval závislost, což jeho konec pravděpodobně uspíšilo. Jisté je, že 30. ledna roku 1889 byl korunní princ spolu s baronesou Mary Vetserovou nalezen mrtev ve svém loži na loveckém zámku Mayerling.

*

Analýzou článků a textů sepsaných korunním princem Rudolfem je možné rozdělit autorovy názory do tří hlavních okruhů. V oblasti fungování mnohonárodnostní monarchie s ohledem na jednotlivé národy rakouský následník trůnu zastával nekompromisně protinacionalistický postoj, byl velkorakušanem a v nacionalismu viděl podhoubí svárů i překážku pro bratrství a toleranci, které pro něj představovaly záruku fungování mnohonárodnostní monarchie. Kritizoval rakouské Němce toužící po připojení k Německu a prosazoval názor, že Rakušané jsou samostatným národem s odlišnými zvyklosti, charakterem i vzhledem. Nízký stupeň vlastenectví u rakouských Němců viděl jako značnou hrozbu, a to také kvůli sousedství a spolenectví s německou říší. Náklonnosti části německého obyvatelstva monarchie k jinému celku přikládal Rudolf větší váhu než nespokojeným slovanským národům toužícím po větší míře autonomie. Zároveň kritizoval postup maďarizace a tvrdou národnostní politiku v Uhersku, ovšem hospodářský a politický vzestup Uher chválil.

Korunní princ byl nakloněn slovanským národům, zastával názor, že před sebou mají mocnou budoucnost, a je proto nutné zohledňovat i jejich zájmy. Nezastával se Slovanů z národnostních pohnutek, nýbrž chtěl, aby Rakousko v rámci balkánské mise přineslo Východu kulturu. Ve zlepšení sociální, hospodářské a kulturní situace Slovanů společně s navýšením jejich práv viděl korunní princ jedinou možnou cestu k další expanzi na Balkán, kterou považoval za posláni Rakouska-Uherska. Mírové ovládnutí jižních Slovanů a expanzi říše na Balkánský poloostrov považoval za dobrý způsob udržení velmocenského postavení. Varoval však před nebezpečím války s Ruskem, jelikož se na Balkáně překrývaly jejich sféry vlivu. Nabádal k budování příznivé situace a dobrých vztahů s balkánskými státy pro případ

války, ale upřednostňoval mírové řešení. Po zklamání z Bismarckovy zahraniční politiky dospěl k názoru, že je výhodnější přátelská dohoda s Ruskem a odklon od záměrů na Balkánském poloostrově. Obával se, že by snaha o udržení Bosny a Hercegoviny pod rakouským vlivem znamenala pád habsburské monarchie. Dále propagoval spojení s Francií a Ruskem, spojení balkánských států v nárazníkovou zónu mezi Rakouskem-Uherskem a Ruskem či oddělení Ruska od Balkánu vytvořením Velkého Rumunska.

Z jeho textů vyplývá, že byl zastáncem národnostních i náboženských menšin a volal po toleranci. Stavěl se proti nucené katolizaci a misijnímu úsilí v řeckými katolíky a muslimy obývané Bosně. Byl také horlivým zastáncem židů, přičemž mnoho jeho přátel byli židé či měli židovské kořeny. Kvůli kontaktům s nimi či podpoře osobností napadaných antisemitským tiskem ztratil korunní princ velkou část své dřívější popularity. Podle korunního prince bylo povinností státu chránit život a vlastnictví občanů, odsuzoval vlnu protižidovských nepokojů a rovněž podporu antisemitských akcí z vlivných míst.

Další princovy texty se zabývaly funkčností dualismu, konkrétně Rudolfovým názorem na dualismus a jeho nevýhody ve srovnání s jednotnou říší či jeho postojem k možnosti dalšího štěpení, federalizace či možnosti zániku monarchie. Jako velkorakušan a centralista viděl Rudolf v dualismu překážku pro jakékoliv jiné státní zřízení; dualismus uznával, ale věřil, že o podobě monarchie dosud nepadlo konečné slovo. Korunní princ dospěl k názoru, že dualismem vznikly dva samostatného života neschopné státy a protože nelze v obou polovinách monarchie vládnout zcela odlišným způsobem, je říše dosud v určitých otázkách jednotná. Za záruku jednoty říše považoval společnou armádu, která podle něj již jako jediný společenský prvek zastupuje říšskou ideu a je velkorakouská. Rudolf se snažil demonstrovat jednotu habsburské monarchie i při redakci Díla korunního prince, zde však musel ustoupit vzniku samostatné uherské redakce, byť státní samostatnost Uherska považoval za nereálnou.

Možnost, že by se habsburská monarchie dobrovolně zřekla území obývaného národnostními menšinami ve prospěch jiných zemí, zásadně odmítal. Stejně tak byl proti Taaffeho pokusům o federalizaci a odmítal jeho ústupkovou politiku, kterou považoval za decentralizační, nacionalismus vyostřující a k zániku říše vedoucí fenomén.

Chorvaty, kteří požadovali prakticky trialismus, demonstrativně nazval perlou v koruně svatého Štěpána, a přestože v žádném případě nepodporoval maďarské nacionalistické tendence, tak v otázce chorvatské nezávislosti se stavěl na uherskou stranu. Korunní princ byl toho názoru, že kdyby Chorvati uspěli ve svém záměru, následovali by jejich příkladu také další národy, například Češi. Spojení Čech, Moravy a Slezska do Zemí svatováclavské koruny

s podobnou mírou autonomie, jako měly Země koruny svatého Štěpána, ani separační touhy tohoto trojlístku Rudolf nepodporoval. Ty, kteří toužili po nezávislém českém státním útvaru, nazval blázny.

Dále měl korunní princ za to, že habsburská říše musí přetrvat, protože jinak se její prostor uspořádat nedá. Byl toho názoru, že záchrana Rakouska-Uherska stojí za ztrátu vlivu a území na Balkáně a věřil, že by i toto úskalí monarchie překonala, jako se už dříve vyrovnala s jinými problémy. Monarchie pro něj byla nezbytností a v její různorodosti viděl, na rozdíl od mnoha jiných, její sílu.

Co se týče postoje ke šlechtě, nebylo princovo hodnocení jejích mravů nijak kladné, zvláště jednalo-li se o mladé aristokraty. Těm vyčítal především lenost, nedostatečnou vůli vzdělávat se a životní styl zaměřený na požitky a společenské výhody. Jejich rozmařilý životní styl byl podle korunního prince příčinou nedostatečné přípravy na plnění státních úkolů či zanedbávání civilní a vojenské služby. Důležitým problémem bylo podle korunního prince i nedostatečné prosazování autority ze strany urozených rodičů, kteří často zanedbávali vzdělání svých dětí.

Korunní princ litoval neschopnosti šlechty chopit se nového mocenského postavení, které jí přirozeným státním vývojem vzniklo, jelikož toto postavení považoval za velmi důležité. Podle Rudolfa ochromovala šlechta svou pasivitou a zanedbáváním povinností fungování politického organismu monarchie. Domníval se, že není jen právem, nýbrž i povinností šlechty naplňovat úlohy připsané jí v ústavě.

Rudolf kritizoval příklon šlechticů ke spiritismu a odmítání vědy; pokrevní šlechtice stavěl do kontrastu vůči pracovité aristokracii ducha, jak říkal duševně schopným pracovitým zástupcům třetího a čtvrtého stavu.

Vzhledem k rozsahu práce vynechala autorka spisy z dob princova dospívání a také texty týkající se jiných tematických okruhů. Další vývoj bádání by mohl směřovat k nalezení nových pramenů; díky analýze stylu psaní a názorů korunního prince mohou být v budoucnu nalezeny další články publikované v *Neues Wiener Tagblattu*, *Wiener Tagblattu*, *Neue Freie Presse*, *Pester Lloyd* či dalších soudobých periodikách. Téma práce lze rozšířit rovněž zařazením textů psaných pro Dílo korunního prince, či zpráv o jeho zahraničních cestách.

Prameny a literatura

Prameny vydané:

HAMANN, Brigitte (ed.). *Kronprinz Rudolf: „Majestät, ich warne Sie...“ Geheime und private Schriften. München-Zürich, 1998. ISBN 3-492-20824-X.*

SZEPS, Julius (ed.). *Kronprinz Rudolf: Politische Briefe an einen Freund. 1882–1889, München-Leipzig, 1922.*

Literatura:

GRÖSSINGOVÁ, Sigríd-Maria. *Korunní princ Rudolf: volnomyšlenkář – svůdník – psychopat.* Přeložila Ivana FÜHRMANN VÍZDALOVÁ. Praha: Ikar, 2003. ISBN 80-249-0128-5.

HAMANNOVÁ, Brigitte. *Rudolf Habsburský: princ rebel.* Vyd. 2., upr. Praha: Ikar, 2006. ISBN 80-249-0792-5.

MÁDROVÁ, Kamila. *Pedagogové ve službách trůnu: privátní učitelé následníků trůnu Rakousko-Uherska.* Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2014, ISBN 978-80-7422-308-2.

PRASCHL-BICHLER, Gabriele a Blanka PSCHIEDTOVÁ. *Císařovna Alžběta: mýtus a pravda.* Praha: Ikar, 1997, ISBN 80-7176-645-3.

RUDOLF, MENGER Carl, *Der Österreichische Adel und sein constitutioneller Beruf: Mahnruf an die aristokratische Jugend.* München: Ackermann, 1878

RYCHLÍK, Jan, Ivan PAVLOV, Vladimír Georgiev PENČEV, Emilia ANGELOVA a Svetlana BAJČINSKA. *Dějiny Bulharska.* Třetí doplněné a přepracované vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016, ISBN 978-80-7422-553-6.

SCHAD, Martha a Horst Heinrich SCHAD. *Marie Valerie: deník nejmilejší dcery císařovny Alžběty Rakouské*. V Praze: Ikar, 2007. ISBN 978-80-249-0847-2.

SKŘIVAN, Aleš, František STELLNER a Martin KOVÁŘ. *Lexikon světových dějin 1492–1914*. Praha: Skřivan ml., 2002, fot. ISBN 80-86493-06-7.

ŠESTÁK, Miroslav. *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. Dějiny států. ISBN 80-7106-266-9.

URBAN, Otto. *Česká společnost 1848–1918*. Praha: Svoboda, 1982. ISBN 25-123-82

VEBER, Václav. *Dějiny Rakouska*. 2. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. Dějiny států. ISBN 9788071062394.

VOCELKA, Michaela a Karl VOCELKA. *František Josef I.: císař rakouský a král uherský*. V Praze: Paseka, 2017. ISBN 978-80-7432-806-0.

WINKELHOFEROVÁ, Martina. *Evropské panovnické rody v zrcadle svých skandálů*. Přeložil Jiří VODVÁRKO. Praha: Ikar, 2016. ISBN 978-80-249-3160-9.

WINKELHOFER, Martina. *Das Leben adeliger Frauen: Alltag in der k. u. k. Monarchie*. Innsbruck: Haymon Verlag, 2011. ISBN 978-3-85218-892-8.

Tisk

Neues Wiener Tagblatt

Wiener Tagblatt

Neue Freie Presse

Wiener Zeitung